

Petra Ezzeddine (*1976) je sociální antropoložka. Působí na Katedře sociální a kulturní antropologie Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Věnuje se aplikované a feministické antropologii a tématům spojeným s migrací a péčí. Spoluzaložila mezinárodní výzkumnou skupinu EuroCare, která se zabývá různými formami migrace péče o seniory ve střední a východní Evropě.

Lucie Ferenzová (*1981) studovala obor český jazyk a literatura na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a režii na DAMU. Nyní je členka uměleckého vedení A studia Rubín, kde pravidelně režíruje autorské inscenace. Založila divadlo Kolonie, s nímž dlouhodobě zkoumá společensky angažovanou a ženskou tematiku. V současnosti zde lze vidět například představení *Smrtholka* podle stejnojmenného románu Lucie Faulerové, *Na konci století ryb* inspirované knihou Sally Rooneyové *Rozhovory s přáteli* či *Pravidla úklidu*, kde je Lucie Ferenzová i autorkou textu.

Rozhovor divadelní režisérky se sociální výzkumnicí o úklidu, migraci a péči (nejen) v období války a globální pandemie.

Petra Ahoj Lucie.

Lucie Ahoj. Tak jdeme na to?

Petra Jasně. Vtipné je, že jsme se dlouho nemohly potkat kvůli péči. Vždycky některá z nás pečovala, i když jsme každá v jiné fázi trajektorie péče. Nebo jsme pečovaly o sebe...

Lucie No, péče o sebe je vždycky až na posledním místě. A i teď budu muset po hodině odejít, protože mi končí hlídání pro syna.

Petra Ono se to řekne, online setkání je jednodušší, ale skloubení práce-péče akademičky a režisérky, která je na divadelním festivalu, je skoro nemožné.

Lucie Vlastně až teď, když festival skončil, tak je možné setkání uskutečnit.

Petra Dobře, já bych navrhovala začít tvou práci. Ty jsi pro Divadlo na cucky v koprodukcii s A studiem Rubín a sdružením Kolonie nazkoušela inscenaci *Pravidla úklidu* od Pierrette Hondagneu-Sotelo o transnacionálním rodičovství, péči a (jak jinak) domácím úklidu. Jak jsi vlastně přišla na téma péče? A proč jsi oslovila mě, abych ti inscenaci odborně konzultovala?

Lucie Já jsem od září 2021 nahrávala rozhovory se ženami, které migrují za práci do České republiky. Postupem času jsem se zaměřila více na ženy z Ukrajiny. Když jsem měla asi sedmdesát stran editovaného materiálu, uvědomila jsem si, že bych uvítala nějakou odbornici, která by mi s tím poradila. Proto jsem oslovila tebe. Věděla jsem, že se tématem péče odborně zabýváš. Takže jsme se potkaly a tys do procesu vzniku inscenace vnesla podstatnou odbornou část. Pojmenovala jsi koncept péče, migrace za prací, dalaš mi tipy na knihy, jako třeba *Doméstica*, která byla úplně zásadní, protože celá naše inscenace je zaštitěna mottem právě z této knihy: „úklid je práce, která je vidět, až když ji nikdo nedělá“. Když se ohlídnou zpátky, tak jsem tu inscenaci několikrát

úplně překopala. Nakonec to není čistě dokumentární materiál, vstoupila do toho válka a taky náš rozhovor. Díky tomu jsem pochopila, jak komplexní vlastně téma úklidu je. Zahnuje nejen neplacenou, ale taky špatně placenou práci, překérní, a nakonec i téma komodifikace péče, tedy proces, ve kterém se z péče stává zboží obchodovatelné na trhu. Úklid v sobě zahrnuje obrovské množství podtémat, které jsme spolu při tom dvouhodinovém rozhovoru otevřely. Nakonec vznikla taková koláž, která reaguje na současnou společenskou situaci. Reaguje i na válku. Úklid je samozřejmě bazální téma, ale skrze něj se dostáváme hlouběji, k otázkám genderu, péče a migrace, která příchodem uprchlic z Ukrajiny nabyla na významu.

Petra Péče je rozhodně genderovaná. Je signifikantní, že mluvíš v ženském rodě. Ze statistik víme, že i za situace, kdy chodí oba partneři do práce, na ženy dopadá úděl žen za socialismu – dvojitá sčítka. Někdy až trojí, kdy se po práci ještě musí postarat o domácnost, děti a mnohdy i o (své nebo partnerovy) rodiče. Nejde ale jenom o ty práce samotné, ale taky o jejich „mikromanagement“. Je potřeba držet v hlavě, kdo kdy půjde k lékaři, kdo kdy půjde na třídní schůzky, co všechno se musí hlídat ve škole, kdo kdy kde a jak zorganizuje oslavy narozenin. Všechno jsou to drobné úkoly, které když se nasčítají, tak spotřebují spoustu času, energie a emoční práce. Od generace našich rodičů jsme se v tomhle moc neposunuli. Samozřejmě že rozdíl jsou v konkrétních situacích lidí a rodin. Když někdo pracuje na směny nebo flexibilně na home office, tak to sdílení nebo nesdílení bude rozdílné. My mluvíme z pozic středostavovských majoritních žen, které mají flexibilní práci, mají aktivní partnery, a stejně máme problém se potkat nad rozhovorem.

Lucie Jo, to je pravda...

Petra Mně se to tvoje téma domácího úklidu hrozně líbilo, protože i na tak banální, každodenní věci, která se děje

v intimnosti domácností, můžeš krásně vidět širší společenské procesy. Vezmi si například domácnosti, které si někoho na úklid najímají. Na jednu stranu ti najímající chtějí, aby to bylo levné, ale na druhou stranu mají velmi specifické požadavky. Ženy, které dělají úklid, si samozřejmě v hlavě vytvářejí přehled, kategorizují si domácnosti, které nejsou úplně nejčistší nebo kde vyžadují konkrétní až bizarní věci. Spousta žen, které si objednávají úklid, taky předuklízí. Mají pořad ty genderované pocity viny. Úklid je v naší společnosti stále normativním symbolem ženy a její hodnota se odvozuje od toho, jak má doma čisto. Upřímně řečeno, ženy většinou nejsou ty, kdo dělají ten největší nepořádek. Nicméně je potřeba předuklidit, aby si paní uklízečka neřekla kdovíco. Je samozřejmě pravda, že i ty ukrajinské uklízečky posuzují ženy podle toho, jak mají doma uklizeno a do jaké míry se třeba věnují dětem. Takže často dochází z jejich strany k sociální kritice ve smyslu: „co jako dělají, když neuklízejí a ani nejsou tolik s dětma“. Potom máme ale taky situace, kdy muž své manželce „daruje“ chůvu nebo uklízečku, což je součástí ekonomie vděčnosti, kterou si muž ospravedlňuje svou neaktivitu v rodinné péči. Ve výzkumných rozhovorech, které jsem dělala, jsem slyšela věty typu: „daroval jsem Oxanu svojí manželce k narozeninám“. To je vrchol komodifikace a ekonomie vděčnosti. Kopený čas je ale zase genderovaný. Ženy jej využijí k trávení kvalitnějšího času s dětmi, jdou do zoologické, na procházku. Muži si kupují čas pro svoje vlastní koníčky. Teď už jim nikdo nebude vyčítat, že jsou na golfu, a tak doma neuklídí, protože to za ně přece udělá Oxana.

Lucie V té inscenaci máme dialog, kde se říká, jestli by nebylo řešením místo najímání uklízečky, pečovatelky, chůvy zaměstnat svého muže na půl úvazku nebo aspoň na čtvrt.

Petra Přesně. Péče je buďto neplacená, anebo ji dělá jiná žena, třeba z Ukrajiny. Přitom řešení nemusí být až tak složité. Prostě ji budou vykonávat taky muži! Hodně rodin ti ale poví, že si práci uklízečky koupili proto,

že chtějí víkend strávit spolu, a ne uklízením. To zase hodně vypovídá o společnosti, v níž žijeme. Vezmi si rodinu ze střední třídy. Ta, aby si udržela určitý standard, tak musí často pracovat více než osm hodin denně, práci si nosí domů nebo mají více úvazků, musí odevzdat vysoký pracovní výkon a ustát ten tlak. Výsledkem je, že na sebe nemají čas. Děti musí mít tisíc pět set kroužků, protože jim to zajistí skvělou budoucnost, protože budou v něčem unikátní a úžasní. Standardem a snem jsou taky velké domy se zahradou za městem, které jsou větší, než by bylo třeba. Stáváš se potom taxikářem, kdy ztrácíš hromady času dojížděním do práce a kroužků. Po pár letech jsou lidi unavení a přes víkend chtějí jít do přírody, a tak si najmou ženu na úklid. Navíc se často stává, že to zarámují jako humanitární pomoc. Přece v době války pomáhají nějaké ženě z Ukrajiny. Pravda je, že se si ale kupují jen svůj volný čas, který jim společnost orientovaná na efektivitu, zisk a výkon sebrala. A tu díru v péči vykryje jiná žena, která je v jiném typu překerní situace. Většina uklízeček by tuhle práci nedělala, kdyby nemusela. Zpravidla jsou to jejich vedlejší pracovní úvazky. Pracují někde v kavárně, restauraci, kde umývají dřezy, a přes víkendy jdou uklízet do domácností.

Lucie V téhle souvislosti mě zajímá, co se stane teď, v době války, kdy se ty rodiny částečně spojily. Ty ses zabývala transnacionálním mateřstvím a tím, jak rodinné vztahy fungují skrze obrazovku počítače, ale válka kromě obrovských traumat přinesla i to, že se tyhle rodiny spojily.

Petra To je klíčová věc. Naše společnost maximálně využívala dočasnost jejich imaginárního a/nebo pobytového statusu. Říkalo se – jsou tady na nějakou dobu, jsou flexibilní, stát jim nemusí dávat žádné záruky, nemusí jim vytvářet místa pro školky, ať si nechají rodinu doma. No, ale to už najednou nefunguje. Teď jsme v situaci, kdy už tu mají rodiny, mají tady závazky, nejen děti, ale často i seniory, takže ony už nebudou

moc vykonávat ty různé formy překerních prací, protože je nebudou schopny sladit s ostatními typy péče. Budou chtít taky stabilnější a důstojnější podmínky, vyšší platy. Ten náš mýtus úžasně, vždy dostupné, levné a dočasné pracovnice, která tady nemá rodinu, a žije tak paralelní životy v různých geografických prostorech, se rozpadá. Jsem zvědavá, jak se s tím společnost vypořádá. Navíc to jsou často osamělé matky, protože partnery mají na Ukrajině. Víme, v jaké situaci jsou české samoživitelky, do toho teď všude slyšíme ten nesmyslný příběh o tom, jak je úžasně dostat je hned na trh práce a zapojit malé děti do institucionální péče, která není dostupná ani pro české samoživitelky. Úplně se zapomíná, že bude potřeba usilovná emoční práce, přicházejí k nám s traumatizovanými dětmi nebo se slučují

„I žena je schopná být patriarchy!“

s traumatizovanými dětmi přicházejícími z Ukrajiny, bude potřeba znovu obnovit zpřetrhané rodinné vztahy. Samozřejmě taky víme, jak je tady (ne)nastavena psychologická podpora a vůbec servis jako takový. Válka a taky pandemie hodně odhalují naše společenské slabiny.

Lucie A jak jsou na tom pracovní agentury? Tratí na celé situaci? V minulosti velká část pracovníků a pracovnic šla přes agentury.

Petra Na to je ještě brzy. Pravděpodobně budou do nějaké míry stále prostředníky, byť budou pracovat s lidmi na území ČR. Klíčové bude, do jaké míry jim stát umožní agentury obejít. Některé agentury se už v minulosti snažily tyto lidi vykořisťovat, nedávat jim dobré smlouvy, nabízet podivné pracovní podmínky. Samozřejmě že i agentury se snaží adaptovat v novém prostředí. Budou se snažit využít děr v zákonech a rychlosti, se kterou migrace přišla. Bude záležet, jak bude stát schopen tomuto

zabraňovat a předcházet. Bude proto důležité toto téma dále sledovat.

Lucie Dobře, tak se vraťme k tématu péče...

Petra Jo, mě by třeba zajímala jedna věc. Byla jsem na jedné vaší čtené zkoušce a překvapilo mě, jak hluboce jste o tom přemýšleli. Dávali jste do toho i vlastní situace. Někdo opravdu potřebuje výpomoc, někdo začal kriticky uvažovat, proč to nedělá partner a taky jakou cenu má to, když si v době války najmu takzvané na černo ženu z Ukrajiny. Můžeš mi říct, jak tohle interní uvažování ovlivnilo podobu inscenace?

Lucie No, každá z žen, které pracovaly na inscenaci, měla zkušenost s tím, že uvažovala o nejmutí uklízečky, nebo si ji dokonce najala. Hodně se přemýšlelo o etickém rozměru, jestli si najmout dražší uklízečku...

Petra Vy taky v kultuře pracujete v překerních pracovních

podmínkách...

Lucie No jasně, tady každý řeší svoje existenční podmínky. Máme vůbec možnost si dovolit nějakou charitativní práci dělat? Zaplatíš někomu více? Najmeš si raději českou uklízečku? Nebo budeš muset jít do černé práce přes známou? Tahle osobní zkušenost prochází skoro každou scénou. Jednou je to situace v podobě vlogu, kde se aktérka snaží o komodifikaci svého údělu noční uklízečky (noční, protože děti spí), zároveň chce být zásadně eko, bio, zero waste; podruhé je to třeba scéna ukazující uklízečky jako takové superhrdinky ve specifickém sisterhoodu. Máme tam poměrně stěžejní situaci, v níž české ženy přichystaly pro ženy z Ukrajiny oblečení. A v téhle situaci dost nevybíravě a (sebe)kriticky ukazujeme celou škálu emocí, včetně hodně velké dávky trapnosti a spásitelského komplexu. Vychází to z konkrétního zážitku a ukazujeme tam, jak obtížné je setkat se tváří v tvář s ženami, které jsou sociálně, emotivně a inteligenčně na stejné úrovni jako

vy, jen mají ze dne na den status uprchlice, kterým zůstal jen mobil a jedny džíny. Generuje to nepřebernou škálu emocí od komiky po pláč a člověk doslova nahlíží, skoro až archetypálně, ženský úděl. Ze čtené zkoušky se taky do inscenace propadlo uvažování o tom, jestli si takovou uprchlici s dětmi vzít domů a nabídnout jí neobývaný pokoj, co všechno to obnáší, jak moc to zasahuje do rodinné intimity, na jak dlouho to může být a taky co za to člověk, byť i skrytě a nevyřčeně, očekává. Ve zkratce: když si vezmu do bytu ženu z Ukrajiny, mám vůbec právo ji využít na neplacenou práci a výpomoc v rodině; dávám jí tím možnost se za pomoc odvděčit, anebo už se pohybuju v rovině využívání? Otevírá to hodně otázek...

Petra Mě napadla ještě jiná dimenze, kterou představují pečovatelky o seniory v domácím prostředí, které pracují ve čtyřadvacetihodinovém servisu. Ony tam pracují, ale zároveň i žijí. Není to ale z žádných humanitářních důvodů. Je to jejich pracovní místo, kde se velmi těžko rozlišuje, co je tvoje práce a co je tvůj volný čas. Některé agentury se snaží nezákonně jednat, když neproplácí čas, kdy je člověk v konkrétní domácnosti, je k dispozici, ale třeba spí. No jo, jenomže ony nemají kam jít a spát. To by popíralo logiku toho čtyřadvacetihodinového servisu. My jsme do tohoto „live in“ servisu najímali lidi i před válkou, aby se starali o seniory, kterým chceme umožnit, aby zůstali na místě, kde žijí, abychom je nemuseli posílat dožít jinam. Považujeme za důležité, aby zůstali doma, ale často je to za cenu toho, že přijde žena, migrantka, která nechá svoje děti doma, a proto může být v té čtyřadvacetihodinové službě, a zároveň připomínám, že také české ženy pracují v Německu nebo Rakousku jako pečovatelky.

Vidíme, že i v takto malém geografickém prostoru vznikají úplně paradoxy řetězení a nerovností péče. V pohraničí existují domovy seniorů, kam se relokují lidé z Německa, starají se tam o ně pečovatelky z Ukrajiny a Moldávie, protože ty české jsou o dva kilometry dál za hranicemi v Německu.

Například v Itálii ženy z Ukrajiny držely pohromadě trh s čtyřadvacetihodinovou péčí o seniory. Jak tuhle práci budou sladovat s péčí o své děti a rodiče? Tento systém je založený na jejich pracovní prekaritě, na tom, že migrující pečovatelky nemají svůj vlastní sociální a rodinný život. Ten nutně musí zanechat v zemi původu. Jak jim to přijímající stát vrátí v době krize? V době války? Celá tahle situace otevírá nové otázky a ukazuje, jak strašně problematicky je takovýto systém péče-práce. A to se nebavíme o úzké skupině lidí, při demografické krizi, která nastává, to budou miliony lidí, kteří by museli žít v soukromých domácnostech, ve čtyřadvacetihodinovém servisu. Ukázala to už i pandemie. Jakmile se uzavřely hranice, migrující pečovatelky najednou nemohly žít paralelní životy, snažily se zůstat doma. Kdyby lidé v době krize dělali doma nějaké

„I muž dokáže pečovat!“

škrtly, tak jako první přijde na řadu úklid. U úklidu je to představitelné, ale u péče o seniory ne. Jak zabezpečit péči o seniory bude do budoucna výzva také pro Českou republiku. Jedna alternativa je, podle našich konzervativních politiků, že se o všechnu péči má postarat neplaceně rodina, je to její morální povinnost. No ale co to ve skutečnosti při fungování naší společnosti znamená? No samozřejmě že to znamená zase neplacenou práci žen, které tato zátěž dožene na jejich sociálních právech – například na nízkých penzích, anebo to bude dělat jiná žena-migrantka na danou práci najatá, jak jsem už dříve vysvětlovala. Co je ale teda tou vhodnou alternativou?

Lucie Četla jsem zajímavou tezi o placení péče. Ta říká nejen, že by se péče měla platit, ale že by se měla platit jenom péče. Jde o výzvu, která perspektivu úplně obrací. Plaťme jenom péči. Je to v podstatě extrém, jde o to, že pokud je v patriarchální společnosti péče definovaná jako ženská, ať se pak celý systém stane ženským. Je to

snaha o překonání dichotomie: „I žena je schopná být patriarchy!“ „I muž dokáže pečovat!“

Petra To, co ale sledujeme, je úplně opak. Péče se ekonomizuje, privatizuje, marketizuje, financializuje, jednoduše řečeno se z ní stává produkt a zboží. Předpokládá se totiž, že si příjemce dávky kvalitní a důstojnou péči sám vybere a koupí (v rámci schématu cash for care), ale realita je taková, že se naopak péče stává nedostupným zbožím. Jak již v minulosti argumentoval ekonomický antropolog Karl Polanyi, je tomu tak proto, že péči řadíme do takzvaných fiktivních komodit. Tedy že se z ní nikdy nemůže stát klasické zboží. Pokud nezasáhne stát a nebude tento sektor přísně regulovat, trh to prostě sám nezvládne a negativně to dopadne jak na příjemce péče, tak i na samotné pečující.

V období pandemie se ale jasně ukázalo, že jakmile nemáme zabezpečený sektor péče, nefunguje ani ekonomika. Skutečně musí-

me začít uvažovat obráceně a společnost založit na pečující ekonomice. Nicméně například socioložka Brigitte Aulenbacher mluví o tom, že typ kapitalistické ekonomiky, v níž žijeme, je založený právě na tom, že nemůže vzít v úvahu péči, protože by jinak nemohl fungovat směrem k neustálému růstu a výkonu. Mluví tedy o celkovém společenském uspořádání strukturálně nepečující společnosti. Je proto potřeba úplně obrátit paradigma a začít hledat nové udržitelné alternativy fungování společnosti.

Lucie Naše hra končí písní, která je založena na myšlenkách Marie Kondo, té trochu komické figury úklidu. Říkám komické, ale v podstatě si za tím koncem stojím: „Vyhod'te všechno, co není vašemu srdci blízké. Jak to poznáte? Všechno vezměte do rukou a sledujte, co tomu vaše tělo říká.“ Všichni si teď budeme muset „uklidit“, ta doba už nastala. Možná by se západní kapitalistické společnosti měly zamyslet ne nad tím, co všechno potřebují vyhodit, ale nad tím, co si chtějí ponechat. 🌀

Text: Cassie Thornton a Lita Wallis pro Pirate.Care
Překlad a úprava: Jakub Liška, Magdalena Jadwiga Härtelová

Následující text je zkrácenou kapitolou z knihy *The Hologram: Feminist, Peer-to-peer Health for a Post-Pandemic Future* od Cassie Thornton (Pluto Press, 2020). Anglický originál je volně dostupný v sylabu projektu Pirate.Care.

Pirate.Care je nadnárodní výzkumný projekt a síť aktivistů, vědců a odborníků z praxe, kteří se staví proti kriminalizaci solidarity a za společnou infrastrukturu péče. Hologram vznikl v roce 2020 jako návrh sociálního protokolu. Dnes se rozrostl do komunity stovek praktikujících.

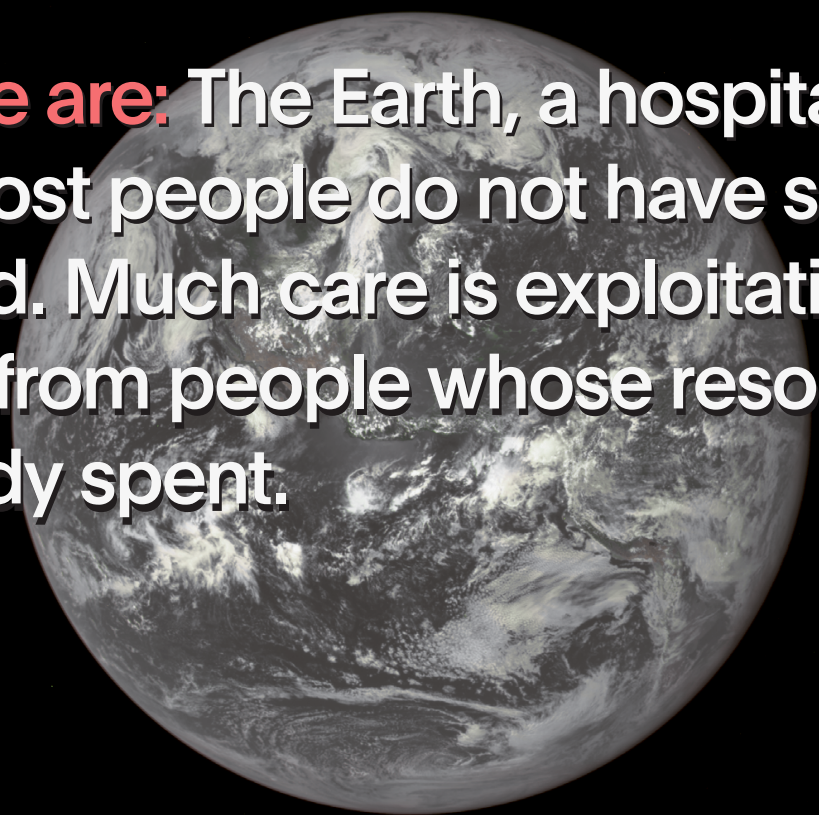
Hologram

Tento krátký kurz by nás měl připravit na to, jak se stát hologramy. Tedy jak rozvíjet a praktikovat Hologram jako metodu organizované společenské péče a kolektivního osvobození. Ve světě, kde je péče o druhé kriminalizována, pokud není prováděna náležitými autoritami, a kde kapitalismus bílé rasy zajišťuje, že každý je tak trochu nemocný, potřebujeme pirátské praktiky, abychom nemuseli posluhovat ziskuchtivým, nacionalistickým a karcerálním systémům zdravotní péče. „Peer-to-peer“ technika Hologram nabízí strukturovaný soubor pokynů, jak (si) rozdělit pečující práci a jak začít chápat, že každý může být jak léčitel, tak i být léčen. Zdraví spolu můžeme vytvářet sami pomocí věcí, které máme přímo před nosem. Hologram je pirátskou praxí, protože je proaktivní a neposlušný. Formalizují se v něm postupy, které dobře známe. Hologram nám jen pomáhá si na ně rozvzpomenout a dovoluje nám je použít.

Tento hologramový kurz je výsledkem workshopů, které v dubnu 2020 během covidového lockdownu vedly online Cassie Thornton a Lita Wallis pro skupinu dvaceti osmi účastníků-účastnic z celého světa. [...]

Where we are: The Earth, a hospital where most people do not have support they need. Much care is exploitative coerced from people whose resource are already spent.

Nové vzorce pro postkapitalistickou přítomnost

Čistě prakticky vzato je Hologram setkání, na němž jedna osoba (hologram) požádá své tři přátele (trojúhelník), aby se společně pravidelně setkávali a aby trojúhelník pokládal hologramu otázky týkající se jeho fyzického, duševního a sociálního zdraví. Hologram je v tomto modelu vnímán jako odborník na vlastní zdraví. Učí členy-členky trojúhelníku poskytovat mu péči, dává jim nahlížet na to, co se děje v jeho životě a jak zvládá výzvy, kterým čelí. Svě tři přátele také učí, že závazek a žádost o pomoc nás posiluje. Trojúhelník zase funguje jako živý lékařský záznam. Jeho členové-členky tu jsou proto, aby byli zvědavými posluchači-posluchačkami, podporovali hologram a zvědomovali mu všechny vzorce, přání, okamžiky odvahy, kterých si všimnou. Když jsou připraveni, hologram jim pomůže ustanovit jejich vlastní hologram s trojúhelníkem podle jejich výběru. A tak se hologramová síť rozrůstá.

V tom neambicióznějším pojetí je Hologram zamýšlen jako volně přístupná „peer-to-peer“ virální sociální technologie pro odvykání kapitalismu. Kapitalismus není jen systém ekonomický, ale také kulturní a sociální. Hluboce ovlivňuje to, jak se k sobě navzájem vztahujeme, jak spolu jednáme, jak si představujeme sebe sama i jeden druhého, dokonce i to, jak mluvíme a jak (se) cítíme. Používání Hologramu je podmíněno tím, že se vymaníme z vlivu kapitalismu, idejí o nadřazenosti bílé rasy, kolonialismu, (cis hetero) patriarchátu a z vlivu dalších systémů nadvlády, a také nám s tímto vyvazováním pomáhá.

Hologram je zaprvé popis určité sociální aktivity, která spočívá ve vytvoření skupiny čtyř osob a provádění „sociální holografie“. Zadruhé Hologram představuje mechanismus šíření idejí a nápadů, jak přetvářet náš svět skrze proměnu každodenních aktivit. Zakládá se na radikální reinterpretaci čtyř témat: *důvěra, přání, čas a vzorce*. [...]

přítomnost

Where we are going: The Earth, a place where we all have support from people who are supported. An economy that centres the production of life and health.

How far are we willing to go for each other?

I Důvěra

V roce 2014 jsem si od lichváře půjčila sedm set padesát dolarů, abych mohla zaplatit nájem a koupit si jídlo. Trvalo mi to dva roky, než jsem celý dluh splatila, a stálo mě to tisíc šest set dolarů. Přátele jsem o peníze neprosila, protože jsem nedokázala přijmout, že by mi kdokoliv z těch, komu jsem důvěřovala, chtěl pomoci nebo že by si mohl dovolit mi pomoci. Nevěděla jsem, kdy ani jak budu schopna ten dluh splatit, a neměla jsem ponětí, komu bych mohla bez studu svou situaci vysvětlit. Nechtěla jsem, aby se někdo dozvěděl o mém finančním selhání nebo aby mi musel odhalovat svou osobní finanční situaci. Namísto toho jsem šla k firmě, o níž bylo známo, že zákazníci šeredně odírá. O peníze jsem radši požádala cizince za přepážkou. Dneska bych mohla podobnou půjčku získat přes aplikaci, bez jakéhokoliv kontaktu s druhým člověkem. [...] Existuje milion způsobů, jak rychle získat peníze, aniž by si člověk připadal jako přítěž. V době, která nás učí, že nemáme věřit nikomu jinému než sami sobě, kdy je pro nás hluboce nepřijemná situace, v níž bychom měli po někom chtít, aby nám věřil, koroduje dokonce i naše schopnost představovat si a vytvářet společenské vztahy. Neděje se tak jen v úvěrovém průmyslu, ale ve všech oblastech našeho světa proměněného kapitalismem. [...]

▲ Tři toxické návyky, kterým je třeba se odnaučit

Špatná podpora

Špatnou podporu obvykle poskytují korporace, ale občas i účelově smýšlející vlády. Stojí tě vic, než kolik ti dává. Typickým příkladem je vydívací úvěr, záchrané lano, které je vlastně oprátkou. Může však nabývat i jiných forem: třeba práce snů, která se promění v noční můru. Nejhorší na této skutečnosti je, že nás učí očekávat špatnou podporu či nečekaný trest obzvlášť v situacích, kdy jsme na tom nejhůř. A tak se může stát, že nás odradí od hledání jakékoliv pomoci. Začneme si myslet, že se musíme spolehnout jen sami na sebe. Ještě horší je, když nás někdo požádá o pomoc a my sami vzorec špatné podpory zopakujeme, protože je to jediný vzorec chování, který známe. A z nás se tím pádem stanou špatní pomocníci. Budeme totiž tak vyděšení z možnosti, že bychom druhého podpořili nesprávně, že se nikdy nenaučíme pomoc nabízet. Anebo když už podporu nabídneme, budeme tak vyděšení z toho, že při pomáhání druhému uděláme něco špatně, že svou pomoc přeženeme a samy sebe vyčerpáme. Případně nabídneme netransformativní pomoc, která jen podpoří status quo a situaci samu nezmění.

Atrofie svalů sdílení

Jestliže umíme přijímat pomoc pouze od korporací nebo institucí, ztrácíme dovednosti a praktiky spojené s žádáním a nabízením pomoci v rámci komunity. Přitom jsme my lidé spolupracující živočišný druh a vytváření vztahů, v rámci nichž důsledně sdílíme důležité zdroje, je jedna z našich základních intuitivních dovedností. Ta ale není vrozená a vyžaduje energii, čas a praxi. Sdílení důležitých zdrojů (nejen bydlení, peněz či naší kvalifikované práce, ale také pozornosti a péče) vyžaduje praxi v komunikaci a ve vyjednávání. Učíme se tomu celý život. Bohužel jsme dnes vedeni k přesvědčení, že komunikace a sdílení jsou „snadné“, či dokonce „automatické“. Jenže pokud svou dovednost sdílet aktivně nevíme, ztrácíme „svaly“, které to umějí. Můžeme dokonce zapomenout, že tento druh hluboké vzájemné závislosti je nejen možný, ale i žádoucí. A pak se nám může sdílení jevit jako hrozba.

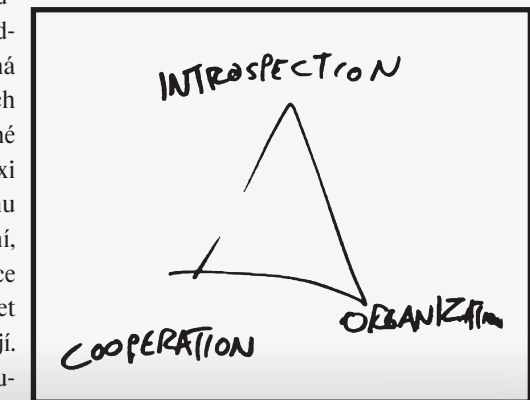
Odcizující selhání

Pokud nemáme zkušenost se sdílením klíčových zdrojů a nesdílíme příběhy o tom, jak všichni zápasíme v současném finančně a společensky nerovném světě, může nám připadat, že je to všechno naše vlastní selhání. Když máme pocit, že neschopnost prosperovat je věc naší osobní odpovědnosti, a že jsme tedy selhali (místo abychom si uvědomili, že systémy podpory zklamaly nás), nemusí se nám pak chtít sdílet vlastní příběh nebo žádat o pomoc, protože předpokládáme, že bychom byli pro druhé lidi přítěží (a protože si myslíme, že oni sami pocit selhání nemají). Tento sebeporaženecký obranný mechanismus se často projevuje v každodenním životě jako „asociálnost“, či dokonce jako nezáměr o druhé. Selhání však ovlivňuje i ty „úspěšné“. Řekněme, že se ti podaří najít „úspěšný“ způsob, jak přežít, a že tvoje materiální potřeby jsou uspokojeny. Tvůj „úspěch“ tě může odcizit od druhých, podobně jako ty „neúspěšné“. Zčásti to může být proto, že zabezpečení tvých potřeb zcela závisí na tvé schopnosti za ně zaplatit nežli na tom, že by ses spolehl na druhé, a zčásti proto, že žiješ ve společnosti, v níž komfort jedněch vzniká na úkor druhých. V systému, kde je dovoleno prospívat pouze některým, se tak všichni naučíme jeden druhého nesnášet. Což jen dále zvyšuje nedůvěru a ztěžuje učít se sdílet důležité zdroje.

▲ Učit se znovu věřit sami sobě

Jak obnovit společenskou důvěru, která se žitím v kapitalismu a žitím s kapitalismem rozplývá? Jako spolupracující, vzájemně na sobě závislí živočišové potřebujeme začít z(a)koušet nové formy důvěry. Což je snadné si představit, ale obtížnější uskutečnit, protože nám všem se dostaly pod kůži ony tři toxické návyky. Experimentování se sdílením důležitých zdrojů (pro začátek s naším časem a energií) tak může působit nepřijemně nebo nebezpečně.

Hologram předpokládá, že se sami dokážeme „vycvičit“ ve schopnosti důvěřovat sobě i druhým. Hologramový prostor nám opakovaně umožňuje prožívat společnou zkušenost závazků s lidmi, kteří k tomu nejsou finančně motivováni.

Otázky ke zvažení

- Je možné, že to zvládneme bez expertů?
- Můžeme to uskutečnit bez prostoru?
- Můžeme to dokázat bez peněz?
- Zvládneme to, pokud nejsme vyrovnaní?
- Můžeme to udělat, když jsme všichni trochu ne-mocní?
- Dokážeme to i přes zažitá přesvědčení, že můžeme důvěřovat jen expertům?
- Můžeme se do toho dát, když nevěříme ani sobě?

Aktivita 1

- Rozděl papír na dva sloupce. Do levého napiš seznam lidí, kterým bys zavola-la, kdybys potřeboval-a udělat nějaké rozhodnutí a když opravdu nevíš, co dělat.
- Do pravého sloupce napiš seznam všech lidí, kteří ze stejného důvodu přijdou za tebou.
- Na které straně je lidí víc?
- Jaký je rozdíl mezi těmi, kterým věříš ty, a těmi, kteří věří tobě?
- Co by pomohlo lidem, kteří by se na tebe obrátili, aby mohli být podporou tobě? Co by pomohlo těm, kteří ti poskytují podporu, aby ti mohli pomoci lépe? A co by tobě pomohlo zlepšit se v nabízení podpory druhým?
- U každého člověka si ve vztahu k sobě promysli následující: a) hranice (pozitivní a negativní), b) odvalu (tvou a jejich), c) dovednosti (tvé a jejich). Na základě tohoto zamýšlení zakroužkuj tři lidi, které bys mohl-a oslovit, aby se stali trojúhelníkem do tvého hologramu.
- Na základě svého přemýšlení zakroužkuj tři lidi, kteří by se od tebe mohli něco naučit, pokud by byli hologramem a ty bys byl-a v jejich trojúhelníku.

II Přání

[...] *Většina z nás přežívá od jedné pohromy ke druhé – v průniku různých navrstvených krizí. Máme pocit, že si nemůžeme dovolit cokoliv si přát, protože by se mohlo stát, že by přání odvedlo naši pozornost od právě probíhající krize, jako kdyby přát si znamenalo nepřijatelný požitek. [...]*
Tak dlouho jsme se svým přáním ve jménu přežívání vyhybali, že už je možná ani neznáme, zvlášť v případě, že naše přání nezapadají do toho, co se běžně nabízí. Můžeme mít dojem, že jsou nevyсловitelná. Nebo si můžeme myslet, že si je nezasloužíme, protože selháváme nebo proto, že už jich máme až příliš. Můžeme mít pocit, že naše přání nedávají v kontextu současné společnosti smysl. Mohou nám připadat příliš divná, individualistická nebo jednoduchá na to, abychom o nich mluvili s lidmi, kterých si vážíme a kteří mají určitě mnohem lepší přání... Anebo možná prostě nemáme čas na to, abychom mluvili o podobných hloupostech, které nás odvádějí od práce na našem přežití a které nás jen nevyhnutelně vedou k dalším zklamáním. Přát si věci během apokalypsy se zdá riskantní. Ale co když právě jedním z důvodů, proč tato apokalypsa nastala, bylo příliš velké množství zanedbaných přání.

▲ Jestliže jsou všechny naše krize propojené, pak se naše přání taky spočují

Můj šestý nebo sedmý smysl mi říká, že tvoje nejhlubší přání se od těch mých moc neliší. Chvíli to trvá, než jim člověk porozumí a než je dokáže vyslovit. I kdybych svá přání znala, neuměla bych je popsat, protože nemám moc příležitostí o nich přemýšlet a mluvit. Nemyslím si, že přání mohou žít ve vakuu. Přání jsou sociální jevy. Vytváříme je společně a společně je udržujeme. Je těžké přát si něco, co jsme ještě neviděli. A co když jen víme, že už nechceme to, čemu jsme byli dosud vystavováni? Strašná představa. Občas se možná raději soustředíme na řešení problémů, protože se tak můžeme vyhnout svým nebezpečným přáním. Ta mohou požadovat, abychom společnost, v níž žijeme, zrušili a vytvořili novou, takovou, která dokáže naplnit přání nás všech. Opravdové upřímné přání nám může znesnadnit, či dokonce znemožnit podílet se na současné společnosti. Jak byste chtěli pokračovat v práci za minimální mzdu, kdybyste si připustili, že je to naprosto odtržené od toho, co chcete a v co věřit? A co když jediný způsob, jak uskutečnit svá přání v současné společnosti, je dělat něco nebo profitovat z něčeho, co nenávidíte? Ano, já to mám stejně. Ale naše nebezpečná přání jen tak nezmižl, jsou tu, schovaná jako strašidla pod postelí či za závěsem.

▲ Přání schovaná za přáními

Jako jeden z vrcholů hologramového trojúhelníku dostáváš příležitost pozorovat něčí těžkosti ve vztahu k jeho-jejím vysloveným či nevysoveným přáním. Upamatovat se na vlastní velké cíle a přání je v covidové izolaci náročné. Hologramový protokol po všech svých účastnících-účastnicích žádá, aby udržovali energetický optimismus: snáze přežijeme, když budeme spolu. Spolu můžeme vytvářet svět, v němž je splnění našich přání závislé na splnění přání druhých, a ne na nekonečném vzájemném soutěžení. A domníváme se, že když všechna naše přání propojíme, získáme energii a výživu, kterou budeme moct použít v krizích, které teprve přijdou. Můžeme své problémy řešit vzájemně a jít přitom za svými sny. Přibližování se k tomu, po čem toužíme, nám pak bude dávat energii k vypořádávání se s nikdy nekončící sérií stavů nouze.

Hologram je metodologie k rozkrývání přání. Vždycky totiž existují jistá přání schovaná za našimi přáními. Například si přejete dům, někde v krásném

prostředí, v klidné, malebné krajině. To si přeje spousta lidí. První úroveň rozkrývání tohoto přání by byla: A proč si přeješ zrovna tohle? Učil tě někdo si to přát? Co svým přáním reprodukuješ? Kdo další by z tvého přání měl prospěch? Kdo by tímto přáním naopak utrpěl? Je za tímto přáním ještě nějaká další rovina? Důležité je nezačít se za svá přání bičovat, ale začít pokládat hlubší otázky, snažit se chápat, co se nám naše přání snaží říct. Jaký druh člověka je daným přáním vytvářen? Plátce daní? Hlava domácnosti? Zahradník? Bydlenka? Matka? Vytváří toto přání takového člověka, kterým se potřebuješ či chceš stát v podmínkách, v nichž nyní žijeme? Co je za tvým přáním? To, že hledáš stabilitu? Že toužíš po bezpečí? Chceš si každý den užívat krásy přírody? Chceš si zajistit přístup k jídlu? Chceš vytvářet bezpečný prostor pro ostatní ve své komunitě? Za prvotním přáním se vždy skrývá množství dalších. Když se beze studu podíváme za svá přání, budeme možná schopni lépe pochopit, co je na nich pro nás podstatné a jak bychom je mohli naplňovat, aniž bychom museli slevovat ze svých hodnot. Pokud se nám totiž nebude dařit pochybnout a rozkrývat svá přání, většina z nás je bude těžko moci naplňovat v rámci současného systému, který doslova zabíjí nás nebo druhé a v němž může svá přání naplnit pouze hrstka lidí (pokud to opravdu jsou jejich skutečná přání, a ne náhražky). Rozkrývání našich přání, opatrně a optimistické objevování našich přání schovaných za našimi přáními a způsoby, jimiž se naše přání mohou propojovat, to je druh práce, kterou lze provádět právě v Hologramu.

Otázky ke zvážení

- ▶ Co jsme byli naučeni chtít?
- ▶ Co bys chtěl-a chtít?
- ▶ Co chceš nechtit?
- ▶ Co předstíráš, že chceš?
- ▶ Co když nechceš to, co se zrovna nabízí?
- ▶ Co chceš?

Aktivita 2

- ▶ Pohybuj rukama, jako kdybys plaval-a volným způsobem, propínej jednu paži, pak druhou, v neustálém pohybu ve velkých kruzích, soustřeď se na tah v loktech.
- ▶ Během plavání si představ sebe v pustém oceánu. Nastává noc a přichází bouřka. Nevidíš břeh, takže se můžeš orientovat jen podle své intuice. Představ si, že plaveš kýženým směrem, a s vervou plav, až se tvůj dech přirozeně dostane do určitého rytmu. Pokračuj tak dalších sedm minut.
- ▶ Na papír si napiš tři největší výzvy, kterým právě čelíš. Kdyby se ti každou z nich podařilo překonat, kdybys pak znovu získal-a zpět svou energii a byl-a bys v situaci, kdy by sis mohl-a bezpečně něco přát, co by to bylo?
- ▶ Jaké by to bylo, kdybys měl-a podporu při překonávání těchto výzev? Jak by ti tři lidé, které jsi zakroužkoval-a v Aktivitě 1, mohli poskytnout podporu při naplňování tvého přání? Vytvoř pozvánku pro tři lidi, které bys chtěl-a mít ve svém trojúhelníku, a popiš v ní typ podpory, kterou bys chtěl-a získat, kdyby se připojili do tvého Hologramu.

III Čas

▲ Na tohle nemáme čas!

Hlavní překážkou v účasti na Hologramu je čas. A to z dobrého důvodu: chráníme se před čím-koliv, co by nám mohlo ukrajovat ze zdrojů, jež jsme si vyhradili na práci, závalu a přežití. V kapitalismu se stal čas, vedle našich těl, naší nejcennější komoditou. A čím víc nám současný systém vyhrazuje trestem a čím víc toho od nás vyžaduje, tím méně času máme na představování si jiné budoucnosti. Dokonce slyšíme lidi říkat, že schopnost „představovat si“ něco mimo tento svět a nesoustředit se na přežití v něm je „privilegium“. Kapitalismus nám tak úžasně pomáhá vyhýbat se přinejmenším třem základním pravdám: 1. lidé jsou v zásadě spolupracující a vzájemně závislé bytosti; 2. žijeme na zemi a jsme její součástí; 3. jednoho dne zemřeme.

Jak by vypadal náš život, kdybychom se přestali těmto třem pravdám vyhýbat? Náš čas by se zcela změnil. Kdybychom se zaměřovali na to, jak spolupracovat bez donucování, museli bychom zcela

věcech svým časem a svou energií, ale nejspíš zcela jinak než nyní. Dnes si mnoho čtenářů-čtenářek tohoto textu nedokáže představit, že by se zúčastňovali Hologramu, působí na ně jako nemožný časový závazek v jejich zcela zaneprázdněném životě. Ale to je přesně ten důvod, proč byste to měli zkusit. Hologram je technika pro osvobození času, ačkoli sama také čas vyžaduje. A osvobozi je ho pro účastníky-účastnice na všech úrovních. Následující pasáž vás provede třemi fázemi jednoho typu účasti v Hologramu.

▲ Fáze I.: Jsi hologram

Navrhujeme začít s účastí na Hologramu tak, že pozvete tři lidi, aby sloužili jako váš trojúhelník. Vy, hologram, facilitujete konverzaci, při níž se vaše skupina rozhodne, kdo bude hrát jakou roli (kdo bude zodpovědný za kladení otázek a shromažďování informací ohledně vašeho a\ sociálního, b\ mentálního/emocionálního a c\ fyzického zdraví). Dále se společně rozhodnete, jak dlouho hologramový experiment bude trvat, tj. kdy se budete setkávat a po jak dlouhou dobu.

▶ *Příklad plánu: Můžete se setkávat první středu každý třetí měsíc nebo třeba čtyřikrát ročně, vždy se změnou ročního období. Můžete si na začátku říct, že tomuto procesu věnujete rok. A každé setkání může trvat dvě hodiny. To vypadá proveditelně, ne?*

▲ Fáze II.: Pečuješ o ty, kteří se o tebe starají

Pěče ani Hologram nejsou jednosměrné. Aby o tebe mohlo být pečováno, je zásadní, abys pomohl-a zajistit, že bude pečováno o ty, kteří pečují o tebe. Což není možnost, ale nezbytnost. Takže při jednom z vašich prvních setkání bys měl-a ty jako hologram pomoci lidem ve tvém trojúhelníku vytvořit plán, jak se oni sami budou moci stát také hologramy, a zajistit jim vznik jejich vlastního trojúhelníku podpory.

▶ *Příklad plánu: Během vašeho druhého setkání hologram navrhně členům trojúhelníku, ať dají dohromady tři lidi, kteří se stanou jejich trojúhelníkem podpory a kteří jim tak pomohou stát se hologramy. Dohodne se, že se to odehraje před dalším setkáním. Část setkání pak budete věnovat diskusi o tom, kdo by mohl být dobrým členem trojúhelníku.*

Praktikováním hologramu vytváříš a uskutečňuješ roli, která dosud ve společnosti neexistuje. Tato postkapitalistická „práce“, která spočívá v citlivosti a otevřenosti k přijímání péče, z tebe dělá experta-expertku a učitele-učitelku. Nikdo neví lépe než ty, co prospívá tvému zdraví. Stejně jako když začínáš v nové práci, i tady je potřeba vytvořit odpovídající pracovní místo. Takže sestavit a koordinovat trojúhelník podpory je tvoje práce. V kapitalismu není tento druh práce ceněný. V Hologramu si jej však ceníme velmi.

Pokud platí, že čas jsou peníze, pak být hologramem nebo se ho účastnit je jako pálit peníze. Je to obět, která odhaluje tvůj odklon od akcelerationistického systému hodnot. Skrze tuto obět se stáváme jinými tvory, kteří dokážou přežít mimo současné ekonomické prostředí a kteří dokážou vidět za jeho horizont.

Když nám Hologram pomůže odpoutat se od kapitalistického způsobu hodnocení našeho času i nás samotných, možná začneme vidět, co bez tohoto hodnocení jsme nebo čím bychom bez něj mohli být. Jak bys vnímal-a sám-sama sebe, kdybys už nikdy nemusel-a mít práci? Co bys dělal-a celý den, kdybys nemusel-a „pracovat“, abys přežil-a? Jak bys ohodnotil-a svůj život, kdyby byl

odpojený od peněz? Jak bys spolupracoval-a s druhými a co bys jim přinášel-a, kdybys to mohl-a dělat takovým způsobem a v podmínkách, které by sis zvolil-a? Jaká by byla tvá role v budoucnosti postkapitalismu, v budoucnosti po práci? Jak by vypadal „úspěšný“ den?

▲ Fáze III.: Nabývání trojstrannosti

Jestliže se vrcholy tvého trojúhelníku staly samy hologramy se svými vlastními trojúhelníky, je nyní na tobě, aby ses stal-a součástí trojúhelníku v rámci Hologramu někoho jiného. Tato třetí fáze je nejdůležitější okamžik Hologramu jakožto projektu.

▶ *Příklad plánu: Během vašeho třetího setkání zjistíš, zda si ostatní tři ustanovili své vlastní hologramy. Pokud ano, můžeš je požádat, aby ti pomohli stát se součástí trojúhelníku u jiného Hologramu. Možná je nový hologram tvůj spolupracovník-spolupracovnice nebo kamarád-ka, kterým jsi o projektu řekl-a, někdo, kdo chápe, že smyslem projektu je solidarita, a ne charita. Jako budoucí člen-ka trojúhelníku bys neměl-a organizovat Hologram ty sám-sama, ale měl-a bys jim umět pomoci a nabídnout své nápady. Je důležité, aby každý hologram byl sám iniciativní a zodpovědný při organizování svého trojúhelníku podpory.*

The Art of Endurance

přeorganizovat, co, jak a proč vyprodukujeme. Kdybychom uznali, že žijeme na zemi, že je země živá a že my jsme její součástí, vysmáli bychom se konceptu soukromého vlastnictví. Kdybychom celý svůj život žili s vědomím, že zemřeme, pravděpodobně bychom brali při svém rozhodování v potaz budoucí generace. Nejspíš bychom pořádně zvažovali, jak užíváme své prostředky a čas, protože bychom si uvědomovali, že společné materiály a stopy, které naše společnost zanechá, jsou základem světa následujících generací. Uvědomovali bychom si, že ti, kteří jsou dnes již mrtví, dělali dříve totéž pro nás a pro naše dobro. Věděli bychom, že až umřeme, staneme se půdou pro druhé. Kdybychom mysleli na tyto tři pravdy a kdybychom v ně věřili, jak bychom trávili svůj čas? Jak by vypadaly naše vztahy? Kde bychom žili? A jak? Co by bylo naší „práci“ a za co by si nás lidé cenili?

▲ Jak a proč Hologram plývá časem

Hologram se nás snaží naučit, jak vytvářet postkapitalistickou budoucnost, ve které bude dřina za mzdu zrušena, a jak v takové budoucnosti žít. Stále bude třeba, abychom spolupracovali, ale novými způsoby, motivováni výše zmíněnými pravdami. I v postkapitalismu se budeme všichni podílet na

Otázky ke zvážení

- ▶ Podle čeho si budeme cenit času ve světě, který chceme vytvořit?
- ▶ Budeme ho měřit?
- ▶ Budeme se jeho cenou vůbec zabývat?
- ▶ Co bychom celou tu dobu dělali?
- ▶ Jak si budeme cenit sebe a druhých?
- ▶ Jaká bude postkapitalistická práce?

Aktivita 4

Napiš, vymysli anebo namaluj představu své budoucnosti za deset let. Pokud je to příliš náročný úkol, zde je pár otázek, které by ti mohly pomoci.

- ▶ Co víš o sobě a o své situaci v té době?
- ▶ Co nevíš o sobě a o své situaci v té době?
- ▶ Na co se těšíš, že se během těch deseti let odehraje?
- ▶ Čeho se bojíš, že se během těch deseti let odehraje?
- ▶ Co můžeš naplánovat?
- ▶ Co ti dává pocit připravenosti na to, co přichází?
- ▶ Co si pro sebe přeješ?
- ▶ Proč? Co je za touto touhou?
- ▶ Co si přeješ pro sebe i pro všechny ostatní?
- ▶ Jak se můžeš nejlépe připravit, abys toto přání uskutečnil-a?

Nevyhýbej se, prosím, ve svých myšlenkách globální, politické a environmentální situaci a svému spojení s komunitou a společností.

Aktivita 5

Napiš, vymysli nebo namaluj představu svého Hologramu za deset let. Pokud je to příliš náročný úkol, zde je pár otázek, které by ti mohly pomoci myšlenky na budoucnost vydestilovat.

Představ si, žes našel tři lidi do svého Hologramu a že jste spolu zůstali deset let. Každý z nich má také svůj Hologram. A tys byl také částí trojúhelníku někoho jiného, možná dvou trojúhelníků. Existuje mezi vámi jistý druh důvěry, ale také ještě něco specičtějšího. Jedná se o nový druh vztahů, které jsou formalizované, udržitelné a vřelé. Máš pocit, že jsi členem něčeho, co se liší od tvých předchozích zkušeností s rodinnými, přátelskými a pracovními vztahy, od sociálních hnutí i od metod profesionálních pečovatelů. Když pečuješ o svůj hologram, nabýváš pocitu, že se staráš o něco většího.

- ▶ Jak se ti podařilo se svým trojúhelníkem zůstat celých deset let?
- ▶ Jaké dovednosti jsi ty osobně u sebe rozvíjel-a, aby se to mohlo podařit?
- ▶ Jaké výhody máš z toho, že jsi členem-členkou této skupiny tak dlouho?
- ▶ Jakým výzvám jste už spolu s trojúhelníkem čelili?
- ▶ Jaké druhy procesů jste museli vyvinout a jaké dovednosti jste se jako skupina museli naučit, abyste hologram udrželi?
- ▶ Jaké to je, představovat si tuhle svou roli v Hologramu v porovnání s tím, že ji člověk nemá?

IV Vzorce

▲ Je tohle konec, nebo začátek?

Ukazuje se, že systémy, na které jsme spoléhali, že nám pomohou přežít – finanční a zdravotní systémy, vlády –, nefungují tak, jak jsme doufali. Již dlouho před covidem se spousta věcí rozpadala. Ale teď, po zkušenosti s covidem, se už tomuto vědomí rozpadu nemůže vyhnout nikdo. Podle abolitionistických teorií je v okamžiku rozpadu zhroutěného systému nutné dělat dvě věci. První je podporovat destrukci nefunkčních mechanismů a oplakávat jejich ztrátu. Druhá spočívá ve vytváření systémů spolupráce a takových způsobů života, které v budoucnosti již budou fungovat a která nám umožní prosperovat.

Naše životy jsme v rámci kapitalismu i v rámci jiných systémů schopni reprodukovat díky tomu, že formujeme návyky chování, myšlení, naděje, strachu a vztahů. Tyto návyky pak slouží k reprodukci širších systémů. Ony systémy nás udržují zaneprázdněné a na hraně přežití (fyzického, emočního, sociálního), takže málokdy máme dostatek času na to, abychom se zamysleli nad svými návyky (natož abychom je změnili), i když nám ve skutečnosti neprospívají. Teď, uprostřed lockdownu, máme šanci změnit své návyky a vzorce, abychom se nemuseli vracet do normálu, který je drahý a drsný. Je zajímavé přemýšlet a teoretizovat o světě, v němž bychom chtěli žít, ale teď máme možnost experimentovat s tím, jak žijeme náš každodenní život a jak si ceníme nás samých i sebe navzájem, a těmito technikami formovat naši budoucnost. Avšak současné návrhy průmyslu založené na „soběstačnosti“ nás vedou k individualismu, který bude jen reprodukovat současný kapitalismus. Preorganizování společnosti bude nezbytné. Určující boj našich životů je teprve před námi. Ale revoluce, které jsou potřeba, nenaстанou, dokud se my jako jejich účastníci-účastnice společně nezměníme. Samotná změna navvyklých vzorců chování nás sice neosvobodí, ale pomůže nám připravit se na osvobození od kapitalismu a na svět, který bychom měli vytvářet.

▲ Predikce, kognice a emoce

Podle neuroločky Lisy Feldman Barrett nejsou predikce nějakými složitými, pokročilými mentálními operacemi, ve skutečnosti představují základ našeho myšlení a jsou hluboce spojené s emocemi. Při tom, jak vnímáme svět kolem sebe, i během snění, vytváří náš mozek různé predikce o tom, co se stane, a ty jsou založeny na našich předchozích zkušenostech. Barrett vysvětluje, že „predikce jsou základ“. „Pomáhají nám rychle a efektivně dávat světu smysl. Náš mozek tak na svět nereaguje, používá minulé zkušenosti a na jejich základě predikuje a konstruuje naši zkušenost světa.“ To vše se děje rychlostí světla, zcela mimo naše vědomí. Velká část našeho emocionálního života se zakládá na tomto mechanismu: když naše předchozí zkušenosti zformovaly náš mozek, aby očekával něco dobrého od nějakého druhu zážitku, budeme potěšeni, klidní a spokojeni, když budou naše predikce o tomto zážitku správné, a naopak – můžeme se silně rozrušit nebo rozčillit, když naše predikce budou nesprávné.

Náš mozek zažívá svět a dává mu smysl díky kombinaci návyků a emocí. Vzpomeň si na všeobecnou zkušenost zacyklenosti či pocitu zajetých kolejí. Když tedy svým přátelům nebo své rodině poskytneme nějaký druh podpory, nepůjde jen o soucítí, ale také o pomoc v rozpoznávání návyků, vzorců a neužitečných emocionálních reakcí. Pokud je toto pravda a pokud je mozek elastický a změnitelný (což víme, že je), můžeme změnit jeho zažitě vzorce a proměnit je i sebe tak, že si vytvoříme nové návyky a vzorce, které budeme (chtít) udržovat.

Co by se stalo, kdybychom všichni ve stejný čas pocítili potřebu vytvořit si nové návyky a vzorce, protože by zmizel tlak, pod jehož vlivem jsme si vytvořili návyky a vzorce stávající?

▲ Odvykání kapitalismu

Spousta našich vzorců a návyků vznikla pod tlakem kapitalismu. V době covidu se však mnoho z těchto tlaků vypařilo. Máme vzácnou příležitost experimentovat a budovat nové návyky a vzorce. V kapitalismu jsme si například navyklí představovat si, že když něco dostáváme, přestože je to předmět nebo služba nezbytná pro život, jsme povinni oplácet něčím, co má stejnou hodnotu, ať už jde o zvýkačku, nebo zubní pastu, masáž či pronájem. Na jednu stranu je možná tento impuls být fér motivován dobrými úmysly, ale v mnoha ohledech je tento návyk neúčinný.

Například většina našich nejdůležitějších vztahů s přáteli nebo s rodiči je nutně nerovná, pokud jde o čas, energii a „zdroje“, které jeden z nás věnuje druhému. Náš mozek byl naprogramován tak, že máme dávat něco „ekvivalentního“ tomu, co dostáváme. Někdy lidé ale prostě dávají a nic za to nechtějí. Ve skutečnosti je právě tento sklon k nezištnosti pro společnost a život naprosto nezbytný. Funguje, protože jak se říká, co přijde, to přijde: něco darovat, tedy dávat bez potřeby návratnosti, je něco, z čeho máme všichni prospěch a co také všichni děláme, jen ne vždy se stejnými lidmi.

Navzdory faktu, že je dar pro naše životy zásadní, je těžké ho zažívat a věřit mu, protože naše mozky si tak dlouho utvářely vzorce na základě zkušenosti s kapitalismem, že trvají na tom, že veškerá hodnota pochází z konkurence. Cítíme, že je naší povinností dát něco zpět, nebo se dokonce obviňujeme z toho, že jsme druhému dar neoplatili.

Mám kamarádku v Palestině a ta mi řekla, že až donedávna její máma nikdy nekupovala jídlo. Pouze ho pěstovala nebo chovala zvířata nebo nějaké jídlo dostávala. Utřáčet peníze za jídlo pro ni bylo absurdní. Já jsem zase jídlo vždy jen kupovala. To mě přimělo zamyslet se, jak hluboce omezené byly mé zkušenosti a vzorce, které se v transakční kultuře zformovaly.

▲ Vytváření nových vzorců

Hologram nezbytně spoléhá na vytváření nových vzorců a také je sám umožňuje vytvářet. Sami své návyky změnit nedokážeme. Když však tři lidé nasměrují péči a pozornost k jednomu, zásadně tím mohou ovlivnit spoustu návyků, které se u něj v rámci potřeby přežití v kapitalismu zformovaly. Zčásti i proto chápeme hologram jako učitele, a ne pouze jako subjekt péče. Hologram si může dovolit být otevřený k přijetí pomoci spočívající v rozpoznávání, narušování a formování nových vzorců. Tato pomoc však také poskytuje příležitost pro celý trojúhelník učít se, jak takový proces může vůbec fungovat. I pouhé přijetí takové péče nebo naučení se, jak takovou péči poskytovat, nezbytně znamená narušení mnoha zažitých vzorců a návyků. V rámci Hologramu téměř doslova společně reinstalujeme své mozky. Zde jsou některé příklady vzorců, které proměňujeme:

▲ Komplexnější vzájemnost

V Hologramu přijímáš péči, ale nevracíš ji tomu nebo těm, kdo ti ji poskytují. Neexistuje tu žádná vyrovnaná výměna, žádná pŕjčka za oplátku. Jde v něm spíše o příležitost přeprogramovat naše představy o vzájemnosti a transakcích v rámci pečující sítě lidí, kdy víme, že péče je distribuována dobře a reciprocita probíhá. Důležité je, že Hologram jako sdílená sociální technika „funguje“ tehdy, když je spolu propojeno více hologramových skupin, takže reciprocita neprobíhá jen v rámci „obousměrné ulice“, ale i v rámci sítě: ti, kteří poskytují péči, ji nakonec také obdrží, avšak od někoho jiného.

▲ Učit se vidět vzorce u druhých

Jednou ze základních idejí Hologramu je fakt, že i za poměrně krátký čas, ale zvláště po dlouhé době (deset let), může být trojúhelník schopen začít rozpoznávat vzorce hologramu a pomáhat mu je překonávat, pokud mu neprospívají. V pozorování a rozpoznávání vzorců druhých je něco hluboce mocného a transformativního. Pozorování a rozpoznávání vzorců u druhých nám také pomáhá všimát si vzorců a zvyků vlastních, které, ač mohou být zcela odlišné, patrně vyvstaly na základě podobných tlaků a podmínek.

▲ Vytváření nových vzorců

V rámci Hologramu máme také příležitost přemýšlet o vytváření nových vzorců jeden pro druhého. Spousta z nás má zkušenost spíše s tím, jak se přijímání pozornosti, péče, závašku nebo žádost o pomoc může posrat. Na základě těchto špatných zkušeností jsme si vytvořili psychologické obranné mechanismy, které přijímání podpory jen a jen ztěžují. V Hologramu máme příležitost zažívat pozitivní zkušenost s nabízením a říkáním si o podporu, a to mimo naši rodinu, přátelství či pracovní závazky.

▼ Praxe Hologramu

Nyni jsi připraven a praktikovat Hologram. Následující text shrnuje základní protokol Hologramu, i když ten zůstává stále ve vývoji. Neváhej ho měnit a přetvářet podle sebe.

Trojúhelník sestává ze tří lidí, kteří přijali pozvání od hologramu a formálně se zavázali podporovat jeho zdraví tím, že se s ním budou pravidelně setkávat. Během těchto setkání se každý člen trojúhelníku soustředí na jeden, vždy stejný, ze tří aspektů zdraví: a) fyzický, b) psychologický, c) sociální. Úlohou každého členu trojúhelníku je klást dobré otázky, pomáhat identifikovat vzorce hologramu a podporovat ho ve společném zkoumání a důkladné znalosti jeho zdraví po okamžiky, kdy potřebuje učinit důležitá rozhodnutí.

Hologram facilituje konverzaci tří lidí, kteří přijali jeho pozvání stát se trojúhelníkem. Role hologramu se podobá roli učitele-učitelky: pomáhá trojúhelníku pochopit, jak uvažuje o svém zdraví, a při konverzaci také pomáhá rozpoznávat členům-členkám trojúhelníku jejich vlastní vzorce, potřeby a přání ve vyjevujících se kontrastech. Hologram sdílí své osobní příběhy, své komunikační dovednosti a je otevřený učít členy-členky trojúhelníku, jak o sebe pečovat. Tím prokazuje členkám-členům trojúhelníku respekt a vděčnost a také pozornost jejich potřebám a touhám. Pomáhá jim stát se lepšími v pokládání užitečných otázek.

Aktivita 6

Léčivé ruce – abys mohl/a vyléčit kohokoliv a cokoliv, dokonce i čas.

- Energicky o sebe tři dlaněmi tři až pět minut.
- Pak roztáhni paže, vodorovně s podlahou, dlaněmi vzhůru, palce ukazují dozadu, jako kdybys v každé ruce balancovala se sloupcem talířů. Nastav si stopky na tři minuty a prováděj „ohnivý dech“: energicky vydechuj nosem v rychlých, rytmizovaných intervalech (tvé tělo se bude mezi výdechy automaticky nadechovat). Můžeš začít i tak, že necháš jazyk volně viset z úst a budeš oddechovat jako pes, až najdeš rytmus dechu, zavříš ústa a dál dýcheš skrz nos.
- Po třech minutách se nadechni a zadrž dech, ruce měj stále roztahené a ohni zápěstí tak, že dlaně budou směřovat ven, pryč od těla, jako kdybys tlačila do dvou protilehlých zdí. Zaměř se na energii proudící skrze středy tvých dlaní do celého těla. Vydechni a uvolni dech.
- Opět tři dlaněmi další dvě minuty a pokračuj v ohnivém dechu.
- Nadechni se a zadrž dech. Znovu rozpaž do stran a otoč lokty tak, abys měla ruce před hrudníkem, jako kdybys pár centimetrů před bránicí držela medicínbal s pravou rukou položenou na jeho vršku a s levou rukou vespod. Několik minut medituj o výměně energie mezi dlaněmi.

▼ Kolik osobních informací mám odhalit?

O tom rozhoduješ ty. Ať už je to v práci, na mobilu, nebo online, vždy jsme neustále upozorňováni, abychom si hlídali své soukromí, ale je těžké mít na paměti, před čím ho vlastně chráníme. Je pravda, že existuje mnoho různých predátorů, kteří chtějí vydělat na našich soukromých informacích a na naší zranitelnosti, ale tyto jednotlivci a korporace nejsou v našem trojúhelníku. Naším cílem je naučit se důvěře a chtít sdílet právě tolik informací, kolik je nezbytné (ale možná ne víc), aby tvůj trojúhelník pochopil, odkud jdeš a kam bys mohl/a jít, takže budou moci jít s tebou!

▼ Jak jim to oplatím?

Reciprocita je jaksi automatickou součástí celého projektu, ale nejde o směnu něco za něco, jako když se platí za párek v rohlíku. Aby projekt Hologramu skutečně fungoval, každý-á jeho člen-ka musí být jak hologramem, tak také členem-členkou něčeho trojúhelníku (ovšem členové-členky tvého trojúhelníku by neměli být členy-členkami trojúhelníků navzájem). Nejlepší způsob léčby a péče z tohoto typu projektu získáš, když budeš úspěšně pečovat o někoho dalšího. Tato reciprocita v rámci sítě znamená, že nebudeš přímo vracet to, co jsi dostal/a od svého trojúhelníku, ale že budeš součástí

většího cyklu vzájemnosti a produkce zdraví, které nikdy nemohou být transakční (něco za něco). Z tohoto důvodu je posláním každého hologramu proaktivně pomáhat členkám-členům svého trojúhelníku nacházet jejich vlastní trojúhelníky a stávat se tak hologramy. Každý hologram tak rovněž musí hledat, jak by se mohl stát členem trojúhelníku někoho dalšího, kdo není v jeho trojúhelníku. Hologram může oplácet tím, že se bude virálně množit Hologram.

▼ Důležité věci, které by měli mít členové-členky trojúhelníku na paměti

- 1) I když je možné, že někdo bude mít lékařské nebo sociální vzdělání, nikdo v trojúhelníku není odborník a nikdo by se za něj neměl vydávat. Být v trojúhelníku neznamená

nabízet odbornou lékařskou radu, nýbrž naučit se klást podpurné a transformační otázky.

- 2) Podstatou Hologramu je sice kladení otázek, ale členky-členové trojúhelníku by neměli potlačovat své vlastní příběhy, své potřeby či své znalosti. Anekdoty a příběhy ze života členek-členů trojúhelníku jsou naopak vítány, pokud tedy pomáhají hologramu pochopit jeho situaci a jasně vyjádřit své osobní potřeby.
- 3) Trojúhelník s hologramem dělají všechna rozhodnutí dohromady, jako skupina, a sami si určí, jak a kdy se budou setkávat.
- 4) Jestliže je hologram v situaci nouze nebo stresu, může být trojúhelník svolán, aby hologram podpořil. Trojúhelník se stává neaktivnější v okamžicích, kdy se hologram chystá učinit důležité rozhodnutí. Tehdy nabývají všechny nahromaděné znalosti o hologramu a všechny poznámky o něm zvláštní hodnoty. Ve chvílích nouze může trojúhelník podpořit hologram tak, že mu poskytne osobní podporu, doprovod či mu pomůže s přípravou na důležité schůzky a spolu s ním něco vyřešeršuje nebo vyzkoumá. Úkolem trojúhelníku je jistit hologram a pomáhat mu dělat dobrá rozhodnutí.

A na závěr:

- „Ale ne, pozval/a jsem špatného člověka, byl/a jsem příliš velká-á optimista-optimistka, byl to špatný nápad. Jak se ho zbavím a najdu někoho jiného?!” Doporučujeme začít testovacím obdobím jedno až dvě setkání, v němž budou všichni vědět, že když to nebude fungovat, tak se skupina promění.

▼ Jakou roli každý člen Hologramu má?

Hologram vzniká, když se hologram a trojúhelník shodnou na scházení po určitou dobu a s určitou frekvencí: jednou týdně po dobu měsíce, jednou měsíčně po dobu tří měsíců; během slunovratů a rovnodenností po dobu dvou let; na narozeniny hologramu po zbytek jeho života. Možná dává smysl setkávat se kratší dobu a s větší frekvencí a později to změnit, nebo pokud skupina nespoupracuje dobře, vytvořit trojúhelník znovu, s novými lidmi. Hologram funguje nejlépe, když je praktikován důsledně a po dlouhou dobu, protože tak snadněji rozpoznává vzorce i jejich proměnu.

V rámci daného období si vyberou tři členové-členky trojúhelníku jednu oblast, na kterou se během setkání hologramu zaměří. Každý-každá pokládá otázky a zaznamenává poznámky u jedné z těchto tří oblastí zdraví: a) fyzické (tělo), b) psychologické (mentální, emocionální, intelektuální), c) sociální (vztahy, práce, peníze, bydlení). Tyto tři oblasti zdraví jsou samozřejmě propojené a stejně tak bude i konverzace o nich přecházet z jedné do druhé. Podstatné je, aby každá z těchto tří oblastí zdraví byla někým z trojúhelníku hlídána: aby pozoroval, jaké se v ní objevují vzorce a jestli v ní je vše v pořádku, nebo ne. Experimentovat s výměnou rolí v rámci trojúhelníku je také možné.

▼ Co když budu chtít skončit? Co když někdo z ostatních bude chtít skončit?

Skupina by si měla rozhodnout, co udělat v případě, že jeden-jedna z členů-členek bude chtít skončit. Podstatou tohoto projektu je konstruování nových zkušeností důvěry a kooperace, ideálem tedy je, že skupina se dokáže adaptovat tak, aby podpořila každého členu-členku, aby v ní zůstala a pro ni-nej zdravým způsobem. Pokud to není možné, je třeba mít připravený plán odchodu, v němž je odcházející člen-ka trojúhelníku nahrazena a v němž bude nová-á člen-ka přivítána s náležitou péčí a trpělivostí. Tento plán by měl být předmětem diskuse na jednom z prvních setkání Hologramu.

▼ Jak si dělat poznámky a nahrávky?

To je na vaší skupině. Poznámky se budou hodit v budoucn, mají vám pomoci vzpomenout si, že se něco již objevilo, a mají všem pomoci rozeznat vzorce a návyky, které mohou být patrné teprve až při zpětném pohledu. Poznámky lze sdílet v rámci celé skupiny nebo si je každý může nechávat pro sebe.

▼ Kdy se stanu hologramem?

Jak popisujeme v kapitole „čas“, každý člen trojúhelníku se stane hologramem. To znamená, že pozvete tři lidi, aby s vámi vytvořili Hologram a začali proces znovu. Doporučujeme to udělat krátce po vašem druhém nebo třetím úspěšném setkání s originálním hologramem. Toto můžete a měli byste probrat s hologramem, o který pečujete. Protože ho podporujete, je v jeho nejvyšším zájmu podpořit vás, abyste dostali péči, kterou si zasloužíte. ☺

▼ Úvodní rozhodnutí, jež by skupina měla udělat

- Jak se bude Hologram setkávat? (Online, osobně, kde, na jaké platformě?)
- Jak dlouho bude tento hologram pokračovat?
- Jak často se bude Hologram setkávat?
- Jak dlouhé setkání bude?
- Jak se chcete během setkání cítit a co je potřeba k tomu, aby se daný pocit dostavil?
- Jak by mělo setkání začít? A jak by mělo skončit?
- Jak by se měly dělat poznámky?
- Co když někdo bude chtít skupinu opustit anebo co když lidé v ní nebudou schopni spolupracovat?
- Jak se bude nakládat s konfliktem?
- Může se trojúhelník setkávat bez hologramu?

Čtyři obrazy péče

o každodenní chod divadla

Vanda, provozně-produkční náměstkyně CEDu

6.00 Vstávám v 6.30. Pořeším své dvě děti, než odejdou do školy. Z domu vyjždím kolem 7.20, většinou se svezu s manželem do města a do práce dorážím kolem 8.00. V tu dobu tady ještě není moc lidí. Otevřu si mail a s kávou se doberu 9.00. To se tak stihnou podívat na ty maily a postupně je začnu vyřizovat. Velkou část mojí práce tvoří bohužel taky administrativa. Takže se to dost odvíjí od toho, co je zrovna potřeba.

Mám vlastně dvě pracovní linie. Jedna je naplánovaná práce – potřebuju zpracovat podklady ke grantu, potřebuju s někým probrat, jak bude vypadat nějaká akce pořádaná CEDem atp. A do toho vstupuje druhá linie, což jsou různé věci, které je třeba vyřešit hned. A těch je vlastně většina. Hodně jich souvisí s aktivitami vedení CEDu, pak jsou to různé provozní záležitosti, jako jsou BOZP kontroly či požární kontroly. Někdo mi třeba zavolá, že přichází a že ode mne potřebuje nějaké materiály. Někdy mi zavolá někdo, že mu nedošla výplata, a já musím zkontrolovat, co se stalo. Řeším tyhle dílčí věci a spousta z nich je i mimo můj úvazek. Například pobyt ruské režisérky, které se snažíme pomoci vyřídit víza, takže ji pomáhám v komunikaci s českými právníky.

13.00 Na oběd chodívám obvykle kolem 13.00, často bývá taky pracovní. Do 16.00 je druhá část pracovního dne. Někdy mám dny, kdy těch akutních věcí přichází méně a já mám spíš čas se věnovat tomu, co potřebuju stihnout. Obvykle se ale přes ty akutní věci snažím dostat k tomu, o čem vím, že to prostě musím ten den stihnout. Ideální pracovní den je, když se doberu k tomu, co dlužím, a odcházím s pocitem, že se mi to podařilo.

Často ale taky vyřizuji věci mimo pracovní dobu. Jsme tady tři lidi, kteří můžou dávat povolení pro vjezd do centra města. A to není věc, kterou lze vždy řešit dopředu. Někdy mi taky o půlnoci přijde zpráva z vrátnice, že je nějaký problém v objektu CEDu, nebo třeba v pět ráno od běloruského autora, který trčí na letišti ve Stockholmu kvůli zpoždění.

17.00 Domů dorazím většinou kolem 17.00. Spát chodím obvykle kolem 23.30. ☺

Kristína, koordinátorka projektů Terénu

7.30 Budík mám na 7.30. Většinou si ho ještě posunu, pak vstanu, dám si něco k jídlu a kávu. Na chvilku se jdu projít se psem, občas si kávu vypiju v posteli. Do práce to mám tak patnáct minut. V létě jezdím na kole, v zimě šalinou. Do práce dorážím na 9.00, přečtu e-maily a snažím se na ně odpovědět. A pak záleží na tom, jaký projekt mám zrovna na starosti a v jaké fázi jsme.

V práci řeším především administrativní věci s naší intendantkou a s ekonomickým oddělením CEDu. Často připravuji přípravu smluv. Řeším i zahraniční spolupráce, a smlouvy je proto potřeba mít i v angličtině. Hodně složitě to bývá s daněmi. Vždy se snažíme uzavřít s umělci takovou smlouvu, aby to pro ně bylo co nejvýhodnější. Je to sice dost práce navíc, ale je nám jasné, že nedáváme žádné závratné honoráře, a tak se aspoň snažíme vyjít v tomhle umělcům vstříc. Ono i dvacet procent z malé částky je pořád lepší než nic.

Kromě smluv je můj úkolem pořizování různých věcí. Bud' se věci objednávají na fakturu, nebo na dobírku, případně se platí v hotovosti. Existuje navíc interní směrnice, která určuje, kdo má schválit daný výdaj. Takže kromě toho, že sbírám daňové doklady, musím k nim mít i interní dokumenty, v nichž se píše, kdo žádá o platbu, kdo je správce rozpočtu a kdo může daný výdaj schválit. Což je zodpovědnost naší intendantky. Já se soustředím hlavně na rozpočet svého projektu, takže hlídám, jestli na to máme a jestli danou věc můžeme koupit způsobem, jakým plánujeme.

11.30 Na oběd chodívám už v 11.30, protože bývám brzo hladová. Častokrát chodíme na oběd s Terénem spolu, někdy není čas, a tak si jen skočím do potravin.

Fungujeme hodně projektově, každý ten projekt je jiný a mívá více fází – přípravu, stavbu, event, někdy i každodenní chod projektu, když je to třeba výstava. Těžko se tedy popisuje běžný den, protože se to často mění.

Když projekt chystáme, dávám dohromady harmonogram. Musím zjistit potřeby různých složek týmu, jako je technický, dramaturgický, umělecký tým. Nevymyslím to samozřejmě sama, ale skládám dohromady údaje od všech. Míváme k přípravě společné porady, kde sestavujeme harmonogram a pak ho zanášíme do fermanu, který je online.

17.00 Domů dorazím většinou kolem 17.00. Spát chodím obvykle kolem 23.30. ☺

17.00 Domů dorazím většinou kolem 17.00. Spát chodím obvykle kolem 23.30. ☺

17.00 Domů dorazím většinou kolem 17.00. Spát chodím obvykle kolem 23.30. ☺

Lidé v projektu spoléhají, že když se mě na něco zeptají, tak budu přinejmenším vědět, na koho se obrátit. Případně že dokážu něco zařídit nebo domluvit. Když třeba přijíždějí hostující umělci, tak zařizuju, aby je stážistky vyzvedly na nádraží. Obecně dávám pozor na to, že jsou všichni tam, kde mají být, a kdy tam mají být. Často spolupracuju s technickou produkcí. Oni řeší přepravu věcí a přípravu techniky. Ale někdy přepravu řeším já. Zajišťuji také třeba výrobu rekvizit a já k tomu zajišťuju administrativu.

To je taková ta velká produkce. Pak existuje tzv. placová produkce, což znamená být na place a během příprav dělat, co je potřeba. To taky někdy dělávám, ale většinou na to máme stážistky a já spíš s nimi konzultuju, když je nějaký problém.

Když je daný den event, tak většinou máme celý den na přípravu a máme určenou hodinu, kdy už to bude připravené. Na stavbu máme přesný harmonogram, kdy jsme na místě, kdy máme stavbu, kdy se setkáváme s umělci, kdy pouštíme lidi, dokdy balíme apod. Mou úlohou je mít přehled o všem, co se děje, a v případě, když někdo nebo něco vypadne, tak někoho informuju, kdo pak ví, co se má udělat. Eviduju třeba počty odpracovaných hodin externistů, jako jsou lidé na stavbu nebo stážistky.

19.30 Akce začínají většinou kolem 19.30 a bývají tak do 21.00. Sama pak chodím obvykle spát do 24.00. Ale když to jde, tak chodím spát ve 22.00, protože potřebuju hodně spánku.

∞ Říkáváme si, že je to velká výhoda, že nemáme stabilní pracovní dobu. Ve smlouvě stabilní pracovní dobu máme, ale pracujeme v kulturním provozu, takže stabilní pracovní doba je trochu nereálná. Prostě se pracuje, když je potřeba. Když není třeba, tak se tolik pracovat nemusí. Ale člověk to musí umět vyvažovat a uhlídat, těžko se to ale počítá na hodiny. Za hodinu uděláš strašně náročnou práci a pak třeba deset hodin někde jen sedíš, piješ kafe a pozoruješ, jak někdo něco staví. Můžu se při téhle práci ocitnout v pozici, kdy jen nosím nějaké drobnosti a během do obchodu, a pak najednou sedím u stolu a diskutuju o strašně složitých věcech. Takže je to hodně rozstřílené a závislé na fázi projektu. Pijeme tu hodně kávy a chceme klimatizaci. ☺

Nicol, inspicientka Divadla Husa na provázku

6.00 Většinou vstávám kolem 6.00, protože bydlím až za Brnem a dopravit se do práce mi trvá čtyřicet minut. Nakrmím psa a dám si snídani. V 6.47 mi jede autobus a pak jsem sedám na vlak. Dorazím kolem 7.30, vyšplhám do druhého patra do kanceláře, otevřu si e-mail a projdu si nové pracovní zprávy. Vždycky v pondělí vyvěšuju ferman na daný týden a ráno do něj ještě zanáším poslední změny, co jsou potřeba.

8.30 Od 8.30 bývá v úterý poradka, kde řešíme, co se stalo minulý týden a co se bude dít tento týden. Většinou mám poznámky k jednotlivým sekcím. Během zkoušení se něco dohodlo, takže já pak připomínky sděluju zvukařům, technice, osvětlovačům. Informuju ostatní, co je potřeba nachystat, co je potřeba změnit nebo jaké problémy máme během zkoušení, jestli nám někdo onemocněl, řešíme nějakou jinou důležitou otázku apod.

9.30 Od 9.30 začíná zkouška. Jako inspicientka se snažím nastavit příjemnou atmosféru během zkoušení (a vlastně i pak během hraní), a to se nejlépe zařídí, když je vše správně připravené. Na zkoušku tedy obvykle chystám nějakou vodu, kávu, texty, rekvizity, prostě to, co je potřeba. Především se starám o to, aby na zkoušce byli ti, kdo na ní mají být. Hlavně aby došli všichni herci. Na zkoušce většinou sedím, nahazuju texty, zapisuju si poznámky (co je potřeba domluvit, zařídit apod.) a taky zařizuju akutní věci – herci třeba při zkoušení zjistí, že potřebují bubnu, tak pro něj dojdu za rekvizitářkou. Nebo se herci udělá špatně, tak mu zaběhnu pro léky, což se během covidu dělo dost často. Dopolední zkouška končí v 13.30.

14.00 Někdy bývá zkoušení dvoufázové, takže pak bývá ještě večer od 18.00 do 22.00 druhá zkouška. Anebo se večer něco hraje. Po dopolední zkoušce mám tak od 14 do 17 čas, kdy řeším provozní věci a agendu na zítek, na večerní zkoušku. Po zkoušce obepíšu herce, že další den se potkáme v tolik a v tolik, píšou rekvizitáře nebo technikům, že na další den potřebujeme tři kbelíky, stůl, pět židlí... Co je potřeba.

Adam, šéf světel HaDivadla

Práce osvětlovače není každý den stejná. Mění se podle toho, co se hrálo včera a co se bude hrát zítra. Jak říkáme u nás v kabině, ferman káže. Pamatuju si, že jsem hned během prvních dvou měsíců po nástupu do pozice osvětlovače úplně přestal vnímat víkendy a státní svátky, a vlastně i co je za den.

6.45 Vstávám v 6.45 (pokud nebyla noční) a jdu venčit naše dva psy. Těm po návratu nachystám snídaní a zacvičím si. Po cvičení sprcha a kontrola mailu a fermanu. Když je den volnější, dám psíkům chvíli na vytrávení a jdeme se na hod'ku projít (jinak frčím rovnou do divadla na zkoušku, dopolední svícení před oprávovačkou¹ etc.). Vracíme se obvykle kolem 9.00. Během půl hodiny pobalím notebook a oběd v termosce a vyřídím směr HaDivadlo.

Po cca půl hodině cesty MHD vystupuju na Zelnáku a mířím dolů po Jánského do divadla. Odemčnu kabinu, kumbál/dílno a svou skříňku a převleču se do pracovního. Pak kafe. Při pití kávy si otevřu notebook a dám si hodinku „administrativy“. Právě teď to jsou zájezdové listy, předtím to bylo převádění light plotů² do digitální podoby na náš Google disk. Občas pracuju na stříhu záznamů, kterých máme po této sezoně až až (taky jsem trochu ve skluzu). Během té hodinky kuliš³ dostaví scénu, já ohřejů oběd a chystám se na svícení (po jídlu obvykle druhá káva). Nahodit livepost⁴ a dimmery⁵. Tou dobou přichází kolega a kolegyně a dávají si každý svůj vlastní rituál po příchodu. Zapnu pult, naložuju show⁶ a domluvíme se, kdo udělá rošt⁷, kdo zem⁸ a kdo boky⁹. To trvá různě dlouho, od hodiny a půl až po sedm hodin. *Woyzeck* se třeba chystal tři hodiny den před stavbou, hned po konce špílu, co se ten den hrál, a po postavení scény dalších deset hodin. Svěho času *Paní Bovaryová* se připravovala i patnáct hodin, světla v *Macoše* a *Eyolfovi* kvůli kamerám a živému přenosu také vyžadovala dlouhé přípravy.

- Oprávovač zkouška slouží k připomenutí již nazkoušené inscenace.
- Light plot, lighting plot nebo jen plot je dokument podobný architektonickému nákresu, který používají divadelní osvětlovači k záznamu rozestavení světel pro danou inscenaci.
- Zkráceno z kulisáči, miněno jevištní technici, kteří mají na starosti stavbu scény.
- Místo s osvětlovačským pultem, které je ve stejném prostoru jako publikum.
- Okruh stmivacích zásuvek, do nichž se zapojují světla.
- Soubor vytvořený v programu grandMA2 onPC, v němž jsou naprogramované světelné změny pro inscenaci.
- Kovová konstrukce nad scénou i nad hledištěm, na niž se věší světla.
- Světla stojící na zemi.
- Světla svítící z boků jeviště.
- Technologie snímající pohyb – ve *Vnímání* se snímá pohyb herečky na jevišti, který je spojený s projekcí. Projekce tak na scénu přímo reaguje.
- Z anglického „cue“ – narážka. Během představení osvětlovačka na dané narážky spouští jednotlivé světelné změny ze světelného pultu. V případě HaDivadla je možné přes pult spouštět i projekce z projektoru.

17.00 Někdy mám večerní představení na starosti já. Kolem 17.00 přijdu do divadla, zkontroluju scénu, jestli je postavená tak, jak má, jestli tam něco nechybí, jestli není rozbitý gauč, který si nějaký herec v představení dáva na hlavu apod. Prostě jestli je scéna připravená tak, aby mohli přijít diváci a aby se mohlo odehrát představení. Komunikuju s uvaděčkami, pouštím diváky do sálu a dávám pokyn ke spuštění celého představení.

Když je nějaký problém, tak ho řeším. Jdu za tím konkrétním člověkem, aby to dal do pořádku. Anebo sama hasím problémy na poslední chvíli. Ale většinou se jim snažím předcházet a řešit je dopředu.

Během představení třeba dávám pozor, aby nic nerušilo zvenčí. Míváme akce na dvorku, které mohou rušit představení v sále, nebo na náměstí bývají nějaké festivaly, a to tam pak během poprosit zvukaře, jestli by nemohli dát chvilku pauzu apod. Člověk musí být furt ve střehu, protože nikdy neví, co se objeví, a vždycky za to zodpovídá.

22.00 Když se dohraje, tak je děkovačka, herci jdou do šatny, diváci odchází. Já jdu pak za herci a ptám se jich, jestli to za ně bylo všechno v pořádku, jestli by se nemělo něco opravit, jestli něco nechybělo, jestli se něco nerozbito během představení apod. A když už mám všechno v pořádku a zjištěné, končí tím pro mě pracovní den. Což obvykle bývá mezi 22. až 23. večer. A to pak nasedám na autobus a jedu domů. Do postele se dostanu kolem 23.30.

Tohle je můj nejnabitější den. Někdy ale mívám volno. Jsme dvě inspicientky a máme rozdělenou práci tak, že každá z nás má na starosti půlku nově zkoušených inscenací. V této sezoně se zkouší čtyři, takže každá z nás bude mít dvě. A když zkouším inscenaci, jsem v divadle mnohem častěji. V průměru to jsou asi tři dny v týdnu, kdy končím kolem 17.00, a čtyři, kdy končím kolem 22.00. Kromě našeho programu tu často máme pronájmy, které také mívám na starost. U těchto akcí taky hlídám, aby všechno proběhlo v pořádku. O víkendech pracuju často, ale záleží na tom, jak se vytvoří ferman. Jsou i měsíce, kdy je to úplně pohodíčka, kdy nezkoším a kdy mám třeba i málo večerních představení. ☺

18.00 Vše musí být hotové nejpozději do 18.00, pokud není před špílem oprávovačka. Když je vše hotové, zůstává ten, kdo večerní představení odbaví a pak i sklou, zbytek si může jít po svých. Však zítra hrajeme zase. Dva osvětlovači jsou v současné době potřeba už jen na *Vnímání* kvůli kinectu¹⁰, jinak díky propojení našeho pultu grandMA2 se stolním PC veškeré projekce v Resolume Arena „odpalujeme“ v cuečkách¹¹ na pultu. Po šesté náš inspicient (Ukul) projde scénu, vyzkoušíme projekci a když tak něco lehce dopravíme. Tehdy je prostor na něco k večeri. (V průběhu celé této části za mnou obvykle přijdou tři až čtyři kolegyně či kolegyně s nějakou prosbou nebo něčím, co se musí akutně řešit – zájezdy, hostovačky –, nebo zavoní telefon, znáte to...)

19.15 Cca v 19.15 rozsvítíme první cuečko na příchod diváků a zhasnou se pracáky. Inspicient se těsně před vpuštěním diváků zeptá, jestli jsou světla i zvuk připravené, a pak už se hrnou diváci do sálu. Já už během příchodu rád sedím za pultem a občas zajdu dolů na sál opravit světlo pokopnuté divákem. Pak nám buď Ukul do interkomu zahlásí své klasické „Jedemé“ (jiná variace je „Hoši, jedeme“, ta ale vzhledem k tomu, že světelná kabina bude od sezony 2022/2023 v ženské přesile, asi brzy skončí), nebo čekám na první narážku (příchod herce, zvuk atd.). Pak si špil žije svým vlastním životem.

Po děkovačce, pokud není beseda s tvůrci nebo se zítra nehraje to stejné, sklízím světla, povyprávím techniku, shodím dimmery a zásuvky a jedu domů. To se liší podle délky představení. Někdy jsem doma už po desáté, jindy třeba o půl dvanácti. Když mám takový dlouhý den, druhý den si občas ráno udělám volnější nebo si dám něco ve stylu home office a dopoledne třeba stříhám videa, najím se doma a pak teprve jedu do divadla. ☺

Rozhovor s čelní představitelkou studií péče, antropoložkou a filozofkou Jeannette Pols o její připravované knize *Znovuvynalézání dobrého života* (*Reinventing the good life*), o empirických studiích péče, postpandemické situaci, umění každodennosti a umění s velkým U během pandemie.

Na úvod bych vás chtěl poprosit, abyste nám vysvětlila název vaší knihy. Jmenuje se *Znovuvynalézání dobrého života*. Co to přesně znamená a v jakém smyslu nyní potřebujeme znovuvynalézat dobrý život?

Moje nová kniha je o každodenním životě a hodnotách, které jsou v běžném životě důležité. Uvědomuji si, že každodenní život je velmi široký a těžko uchopitelný koncept, snažím se mu proto přiblížit prostřednictvím detailních a podrobných etnografických studií. Slovo „znovuvynalézání“ je hlavně reakcí na způsob, jakým byl dobrý život konceptualizován v etice, tedy ve velmi normativní odnoži filozofie. Všechno se točí kolem toho, co byste měli dělat a co byste neměli dělat. Podle mého soudu to není nejužitečnější přístup, protože každodenní život obnáší velmi specifické situace a problémy, které se případ od případu liší. Můj každodenní život je jiný než váš a naše každodenní životy by byly nesouměřitelné s životem někoho, kdo je chronicky nemocný. Myslím si, že bychom měli věnovat zvýšenou pozornost specifikům každodenního života a pak si položit otázku, co se z nich můžeme naučit. Ne zevšeobecňováním, ale tím, že se díváme na specifika a rozdílnosti a učíme se z nich. Výsledkem není recept, který by se dal jinde uplatnit beze zbytku, to vůbec ne. Musíme pozorně sledovat, jak se lidé snaží co nejlépe využívat každodenní situace. Hlavním důvodem, proč jsem celý tento projekt začala, byl nedostatek konceptů pro studium každodenní péče. Ptala jsem se, jak mohu tyto abstraktní myšlenky použít pro studium péče a každodenního života lidí s chronickým onemocněním nebo handicapem, které zůstávají a nemizí. Věnuji také spoustu prostoru metodologickým výzkumům, zejména etnografii a tomu, co nám etnografie může přinést a jak můžeme etnografickými prostředky studovat hodnoty a normativitu. Stručně řečeno, jde o znovuvynalézání pojetí dobrého života a také o znovuvynalézání způsobu, jak jej budeme studovat.

Mezera mezi abstrakcí a každodenností, kterou zmiňujete, mi připomíná, že „péče“ je v současnosti, právě na té nejabstraktnější úrovni, často používána s velmi pozitivní konotací. Péče je tu vždy dobrá, automaticky vede k lepšímu životu, protože je v opozici k individualistickému neoliberálnímu světu. Jak se stavíte k takovému používání péče v politických debatách?

Tato diskuse je také důležitým výchozím bodem knihy. Dalo by se říci, že na dobrou péči bychom se mohli dívat jako na snahu udělat něco dobrého, což ovšem samo o sobě nemusí nutně k něčemu dobrému vést. Ta myšlenka, kterou jste zmínil, se mi moc nelíbí. Víte, to je, jako bychom řekli, že pokud děláme „pečující umění“, tak to nutně musí být dobré umění. Ne, tak to není. Naopak si chci zachovat

analytickou otevřenost. Musíme sledovat ony pokusy o „dělání něčeho dobrého“ a přitom se ptát – k čemu to vede? Vedla naše intervence k něčemu opravdu dobrému? Jsme schopni výsledek srovnat s původním záměrem? Co nám to přineslo? Tyto otázky jsou pro mě důležité. Díky této podrobné analýze můžeme zkoumat to, co se skutečně děje. Získáme prostor dívat se na věci, které se vyvinuly nepříliš dobře nebo vyložené špatně. Nic normativního. Potřebujeme empirickou práci, tedy velmi detailní pohled na to, co se děje a co se z toho můžeme naučit.

V posledních letech svět procházel globální pandemií, která se plynule přelila do války na Ukrajině. Hrálala pandemie nějakou roli při rozmýšlení a psaní vaší knihy?

S výzkumem a psaním knihy jsem začala dávno před pandemií. Zajímavé však je, že předtím jsem se více dívala na všední formy kreativity a umění. Nešlo mi o umění s velkým U, chtěle-li, ale spíš o to, co dělají obyčejní lidé, aby si užívali hezké věci, vytvářeli něco krásného nebo se nějak zabývali tím, co považovali za ošklivé. Kvůli pandemii jsem začala ostřeji vnímat význam právě onoho umění s velkým U. Pandemie nám takřka vzala všechno. Umění bylo jednou z věcí, která nám chyběla nejvýrazněji. Liberální politici v Nizozemsku v tom problém neviděli, měli pocit, že umělecký sektor je zbytečný, protože bez umění prý můžeme žít. Umělci a umělkyně byli jednoznačně obětí jejich politiky. Jejich životy tím byly výrazně poznamenány, mnoho lidí v uměleckém sektoru nemělo žádný příjem. Dostali nějaké peníze od státu, ale ne moc. Byla to úplná imploze kulturního sektoru. Zároveň jsme však zjistili, jak je umění důležité pro společenskou organizaci. V sociální teorii se hodně mluví o regulaci a o tom, jak by měly být státy organizovány a jakými pravidly by se měly společnosti řídit. Jde tu vlastně o sociální organizování prostřednictvím toho, co se lidem líbí, co je baví nebo co považují za důležité. To se v neoliberálním schématu ztrácí. Neoliberálové mluví pouze o efektivitě a penězích, ale už ne o každodenních hodnotách. Každopádně před pandemií jsem přemýšlela více o každodenním umění hlavně proto, že na tento fenomén nebylo upřeno dost pozornosti. Během pandemie jsem si uvědomila důležitost umění s velkým U. Došlo mi taky, že ve skutečnosti nejde o zcela rozdílné věci. Umění s velkým U je profesionalizovanější a propracovanější, lidé tím tráví více času, ale je to stejný druh estetické potřeby. Když pak navíc přišla válka, tak konzervativní a neoliberální vlády po celé Evropě získaly další argument. Říkají – je válka, nemáme peníze, teď máme důležitější věci na práci, nemůžeme vám proto dávat peníze navíc na umění. Tuším, že to byl paradoxně právě konzervátec Churchill, kdo řekl, že je potřeba vést válku, ale důvodem, proč to děláme, je ochrana kultury a starost o to, co je opravdu důležité.

Měli bychom se zaměřovat na zvláštnosti a rozdílnosti

Jednou z teoretických ambic vašeho projektu bylo i propojení dobra (etiky), krásy (estetiky) a pravdy (vědy) v každodenní praxi. V teoretické rovině mohou být všechny tyto sféry odděleny, ale v každodenním životě jsou propojeny, a proto bychom je i takto měli vnímat a studovat...

Ano, toto opětovné spojení bylo jádrem mého teoretického snažení. Pro mě všechno sahá až k raným humanistům, kteří odkazovali na starověké řecké spisy a řeckou filozofii. V nich se objevovalo právě toto propojení mezi dobrým, krásným a pravdivým. Filozofický život, filozofický dobrý život vycházel z každodenního života. Filozofové nepsali pouze abstraktní teorii, ale snažili se žít dobrý život a naučit se věci, které jim pomohou žít dobrý život. Když se i dnes podíváte na konkrétní praktiky, vždy vidíte, že se tyto složky propojují. Téměř každé prohlášení vždy obsahuje nějaký nárok na pravdu, etiku, normativitu nebo ideu krásy. Někdy je silnější jeden aspekt, někdy druhý nebo třetí, ale vždy tam budou všechny tři obsaženy. Takovéto přemýšlení je dobrý nástroj k tomu, abychom se zorientovali v každodenním životě. Jedno z důležitých poučení, které známe z oblastí *studii věd a techniky* (science and technology studies), je, že metody výzkumu spoluvytvářejí i předmět zkoumání, a měli bychom si tedy dávat velký pozor, co děláme. Mým prostředkem zkoumání každodenních praktik jsou tedy estetické hodnoty, protože v každodennosti používáme spoustu estetických měřítek a způsobů hodnocení. Estetická hodnocení používáme téměř v každé větě (krásně zahojená rána, ošklivá jizva), ale neexistuje žádný teoretický rámec, v němž bychom jim lépe porozuměli. Estetika je v každodennosti velmi důležitá a její sledování nám může mnohé odhalit o každodenním životě. Na té abstraktní, teoretické rovině se snažím ukázat, že v dějinách idejí se tyto ideje propojují krásy, dobra a pravdy postupně vytrácely. Sociální teoretici, zvláště pak osvícenští filozofové, k tomu byli skeptičtí. V sedmnáctém a osmnáctém století se vedlo mnoho občanských válek, které byly spojovány s individuálními vášněmi. Každá individuální vášně byla nebezpečná. Tázali se proto, zda nemůžeme organizovat společnost jiným způsobem. Tehdy se právě objevují liberální myšlenky. Každý se má starat o svůj vlastní zájem a díky tomu pak vybudujeme společnost, která bude bohatá a prosperující. Nicméně tímto posunem zmizely ze stolu sociálních teoretiků všechny estetické a morální hodnoty každodenního života. Dalo by se říci, že převedli pojmy krásy a morálky na peníze. Pokud máte peníze, můžete je utratit, jak chcete. Tímto způsobem se umění stává věcí vkusu, osobního vkusu. V Holandsku existuje rčení „proti gustu žádný dšputát“, které přesně vystihuje tento druh myšlení. A právě toto dělají liberálové – depolitizují sféru umění. Ta je pro ně soukromou záležitostí, do níž stát nesmí zasahovat. Chtějí jednotlivcům zaručit svobodu věnovat se, čemu chtějí, ale podle mého názoru existují v umění některé důležité hodnoty, které by měl garantovat stát. Ostatně to byl také důvod, proč liberálové v Nizozemsku během pandemie umění ignorovali...

No, trochu se obávám, že to nebude jen případ Nizozemska...

Je pravda, že tato mocná neoliberální logika dobývá svět, ale nebojte se, také se stále častěji ukazuje, že to nemůže fungovat. Neoliberální způsob vládnutí způsobuje příliš mnoho potíží. Předtím jsem si neuvědomovala, že neoliberalismus tolik škodí všemu, co lidé považují za důležité. Převádí všechny hodnoty na efektivitu. Pandemie pouze ilustrovala to, co jsem našla v historii idejí. Jedna kapitola knihy je věnována Adamu Smithovi. Na něm je velmi dobře vidět, že žil v období přechodu z předmoderní éry do moderní doby. Smith a další bojovali s každodenními hodnotami a chtěli se jich zbavit, protože si mysleli, že destabilizovaly společnost. Pokud bychom sáhli po příkladu z dvacátého století, můžete uvažovat o kontrakultuře hippie, „květinové revoluci“. Už samotný životní styl – barevné oblečení a sexuální praktiky – zpochybňoval konkrétní představy o společnosti a demokracii. Jde tu přesně o každodenní estetiku. I oficiální umění samozřejmě může formulovat nové myšlenky nebo motivovat lidi, aby změnili normy a hodnoty, které vyznávají.

Vím, že studia věd a technologií fungují nejlépe právě skrze případové studie a konkrétní příklady. Mohla byste své teoretické argumenty ilustrovat nějakým konkrétním příkladem ze svého výzkumu?

Ano, nejdůležitějšími kapitolami v mé knize jsou případové studie, které na příkladech péče ukazují všechny každodenní problémy a dilemata. Jedna z empirických kapitol je například o ženách, které kvůli rakovině přišly o vlasy. O tom, jak se vyrovnávají s touto ztrátou a jaké to má důsledky pro jejich životy. Důležitou roli v tom hraje společenské odmítnutí. Ty ženy vypadají jinak než zbytek populace. Snaží se proto kreativně využívat stereotypy konvenční ženskosti, aby obnovily své staré já, a tím rozšířily možnosti a sociální prostor k manévrování. V knize je také kapitola o lidech s mentálním postižením nebo s poruchami učení. Pro pečovatele o tyto lidi byl velmi důležitý princip autonomie. Zjistila jsem ale, že tento princip se převedením do každodenních forem péče jaksi zkomplikoval. Princip autonomie bylo vždy potřeba namíchat s jinými hodnotami, aby tito lidé mohli žít dobrý život. Na každodenní úrovni potom péče často selhávala právě proto, že se soustředíme jen na dosažení autonomie, která funguje určitými způsoby, ale také odsouvá další

hodnoty na okraj. Autonomie spočívá v tom nechat lidi být, nechat je na pokoji a nedělat věci, které se jim nelíbí. Ale to není celý příběh. To nestačí.

Tím se opět trochu vracíme k tématu abstraktních ideálů, příběhů a hodnot, které by měly být univerzální a měly by být vtěleny do každodenního fungování našich institucí. Nicméně, onen „přenos“ z abstraktní roviny na tu každodenní mnohdy nefunguje, což je obvykle významným zdrojem kritiky fungování institucí...

Právě proto je studium každodenního života tak zajímavé. Pokud chcete vědět něco o abstraktním principu nebo hodnotě, podívejte se, jak je konkrétní lidé v konkrétních situacích vlastně uplatňují. Vždy se dozvíte něco jiného, než jste si původně mysleli. Lidé vás vždycky překvapí svou kreativitou. Opět se vracíme k tomu, že ve studiih péče se vždy setkáte s konkrétními, odlišnými a specifickými případy. Máte před sebou konkrétní osobu s tímto problémem a tímto přáním. Pokud chcete její situaci zlepšit, musíte žonglovat s pravidly a hodnotami této individuální osoby, abyste v dané situaci udělali to nejlepší. Nesmíte se příliš spoléhat na nějaký soubor obecných zásad nebo pravidel. Vždy budou existovat výjimky a rozdíly nebo jiné důležité věci v konkrétních skupinách a komunitách.

Z mého úhlu pohledu jde tato senzitivita ke zvláštnostem a rozdílnostem v určitém smyslu proti pojetí vědy jako aktivity, která by měla odhalovat neměnné a všeobecné zákonitosti přírody, společnosti (nebo krásy) a která musí zobecňovat svá odhalení na další případy. Vnímáte to podobně?

Ano, tato víze vědy nebo i umění znevídětelňuje spoustu fenoménů a souvislostí. Jako příklad si vezměme to, jak vědci v medicíně měří kvalitu života. Měří ji ale kvantitativním způsobem. Výsledky lze potom zobecnit na celou populaci. Pokud děláte etnografický výzkum, vidíte úplně jiné věci. Pamatuji si na případ lidí s ALS, což je strašná nemoc, kdy člověku postupně svaly vypovídají službu a on nakonec do tří až pěti let zemře. Zkoumala jsem například situaci, kdy pacienti zvažovali, zda si vezmou sondu s výživou, nebo ne. Znamenalo by to pro ně nechat si zavést skrz břišní stěnu plastovou hadičku. Tou by dostávali tekutou stravu přímo do žaludku, což by jim pomohlo za situace, kdy už kvůli ochrnutí svalů nemohou polykat. Lékaři byli velmi překvapeni, že to mnozí pacienti odmítli. Mysleli si, že jde pouze o technický problém. Nedostáváte dostatek potravy ústy, tak to uděláme jednoduše přes žaludeční stěnu! Pomocí etnografického výzkumu jsem však mohla ukázat, že významnou roli hrála estetika. Pacienti zkrátka nechtěli, aby jim z břicha trčela plastová hadička. Viděli svá těla jako celek a nechtěli ho narušovat. Všimla jsem si ale také praktických obav. Když si člověk chce hrát s dětmi, obejmout partnera nebo při různých jiných činnostech, které jsou pro něj velmi důležité, není plastová trubička pohodlná. Toto všechno jsem mohla ukázat jen díky svému etnografickému výzkumu. Studie kvality života by nikdy k takovému výsledkům nedošly. Vezměme si další příklad, a to medicínu založenou na důkazech. Vychází z myšlenky, že máte osvědčené postupy, které se projeví jako účinné. Ostatní by tedy měli postupovat stejně a dělat totéž. Z pohledu každodenního života, jak už jsem říkala, to nedává smysl. Vědci, kteří zobecňují výsledky na celé populace, to ale nemohou vidět. Říkají, že bychom měli být věrní efektivnímu modelu, protože se osvědčil. Chcete-li se však něco dozvědět o každodenních hodnotách a jejich fungování, tyto obecné studie, zobecnění a „důkazy“ nestačí. „Zobecňování“ bych tedy doplnila o koncept „přenesení“ nebo transferu, chcete-li, který spočívá v tom, že bychom se měli učit z konkrétních situací a přenášet toto situované vědění jinam a sledovat, zda a jak takovéto vědění v jiném kontextu funguje.

Moje poslední otázka by tedy byla, co z vašeho výzkumu by se dalo přenést jinam? Co se můžeme z vašeho výzkumu naučit a použít jinde?

To je pěkná otázka. První věci by určitě bylo doporučení, že je potřeba dělat více etnografického výzkumu, který je citlivý na specifčnosti a rozdílnosti. Zadruhé, že je potřeba tematizovat každodenní život a hodnoty, které jsou důležité pro to, co děláme a jak organizujeme naši společnost. Zatřetí jsem viděla mnoho nespokojenosti v pečovatelských profesích, kde se hlavně sestry cítily neuznané, což v kombinaci s byrokratickou zátěží má za následek to, že odcházejí. Toto jsou podle mě ty základní poznatky. Zdůraznila bych také, že zlepšovat věci je možné pouze na úrovni praxe. Musíme se ptát, jaké praktiky potřebujeme ke zlepšení svých životů. Dost často máme nějaké skvělé obecné abstraktní představy o tom, co je dobré, ale je velmi těžké to převést do každodenní praxe. A poslední věc, je jasné, že „toho špatného“ se v takto specifických praktikách nikdy nezbavíme. Vždycky se může něco pokazit. Jedním z poselství knihy je také to, že bychom se měli zabývat i tím, jak se vypořádát s problémy, které neumíme vyřešit. Platí to i pro větší měřítko. Mám na mysli například změnu klimatu. Něco, co nemůžeme vyřešit hned, a musíme se s tím nějak naučit žít. Dalo by se tedy říct, že jedním z nejdůležitějších zjištění mého výzkumu je, že zlo nikdy stoprocentně nevymýtíme. Proto bohužel musíme hledat způsoby, jak se s tím vypořádát. ☺

Lucia Čemová (*1989) vystudovala psychologii a psychoterapii, na doktorandském studiu sociální politiky se zabývá institucionálním vyčleňováním/začleňováním migrantů a migrantek. Pracuje jako psychoterapeutka, je členkou spolku Narativ, který rozvíjí kolaborativně-dialogické praxe. Zajímá ji, jak jsou psychosociální zdraví a vztahy ovlivňovány celospolečenskými politickými a ekonomickými procesy a jak péče o sebe a o vztahy v kolektivech může fungovat jako rezistence vůči útlaku. Společně s Jakubem a Martinem hledá odpovědi na otázky, jak psychosociální péče může pomáhat organizování se a jak organizování se může pomáhat individuálnímu a kolektivnímu psychosociálnímu zdraví.

Jakub Černý (*1984) je vzděláním psycholog, sociální pracovník a terapeut. Jako člen skupiny Narativ se podílel na rozvoji kolaborativní a dialogické praxe v ČR. Dlouhodobě se pohyboval v oblasti sociálních služeb a pomoci drogově závislým, kde podporoval emancipaci lidí s vlastní zkušeností. Věnuje se aktivisticky i výzkumně právu na město a bydlení. Dlouhodobě také spolupracuje s různými aktivistickými kolektivy na tématech vzájemné podpory, péče a prevence vyhoření.

Martin Novák (*1987) je psycholog a terapeut, dlouhodobý člen skupiny Narativ, kde se věnuje rozvoji dialogické praxe, a zároveň doktorský student sociologie. Coby psycholog i výzkumník se pohybuje v oblasti komunitní psychiatrie. Zajímá ho dopad probíhající reformy psychiatrie na vykonávání péče a kontroly v psychiatrických službách. Má blízko k lidem, kteří se vnímají jako přeživší psychiatrické péče, a rovněž k aktivismu v oblasti duševního zdraví. Zajímá ho možnost vytváření neformálních prostorů vzájemné péče a podpory mimo medikalizovaný, psychologizovaný a terapeutizovaný svět.

Text: Petr Kubala

Cíl, cesta i vztahy

musí být na stejné úrovni

S kolaborativně-dialogicky orientovanými terapeuty a terapeutkou o péči v prostředí sociálních hnutí a dilematech, která ze setkání péče a aktivismu vyplývají.

Na úvod bych se chtěl zeptat na to, jak vznikla aktuální potřeba některých sociálních hnutí zahrnout do svých aktivit více péče?

Jakub Pro mě je odpověď hodně propojená s osobní rovinou. V aktivistických kruzích se nepohybuju nijak dlouho. Osobně jsem se začal zapojovat mezi lety 2010 a 2014 do aktivit squatterského hnutí, které vyvrcholily založením Autonomního sociálního centra Klinika. Objevila se společenská trhlina, v níž něco takového bylo možné. Klinika vytvořila prostor, kde se zástupci jednotlivých hnutí mohli potkávat a vzájemně se ovlivňovat, kritizovat a doplňovat. Někdy kolem roku 2016 a 2017 se na klinice uskutečnila konference, kam téma péče přinesli z mého pohledu lidé z feministických kruhů, kde se péče tematizuje už dlouhou dobu. Zároveň s tím začala vznikat širší platforma aktivistických hnutí, v nichž si to téma našlo místo. Už to nebyl ten víceméně autonomní subkulturní svět „no future“, ale snaha jít dál, někam k postautonomním inspiracím. Tedy k budování udržitelných hnutí, která se nechtějí jen odříznout a fungovat ve svém vyhrazeném prostoru, ale vstupovat do prostoru tam venku. Velkým předělem bylo z mého pohledu také velké vzepětí a následné vyčerpání s takzvanou „uprchlickou krizí“ někdy kolem roku 2015. V podobné době přišly ale také represivní reakce, třeba kauza Fénix. Najednou bylo jasné, že se na aktivistickou scénu zaměřuje celkem dost pozornosti. Aktivistické kolektivy do jisté míry v této době také kladly velký důraz na akci a výkon. Kombinací těchto faktorů začali být lidé postupem času unavení a z kolektivů vypadávali. Tudy se pomalu začalo dostávat do aktivistických kruhů téma péče, což považuju za znak vývoje a reflexe. V této souvislosti mám zkušenost i ze vzniku aliancí na evropské úrovni. Vzpomínám si na některá setkání evropské koalice práva na město a na bydlení, kde už téma vyhoření, vypadávání z hnutí bylo v hlavním proudu. Následně jsem odjel do centra Ulex, kde už se delší dobu

snažili posilovat lidi v hnutích i celé kolektivy v budování udržitelnějších způsobů fungování, jak na osobní, tak kolektivní rovině. Jiným příkladem zahraniční inspirace byla iniciativa „activist trauma support“, ta se snažila pomáhat aktivistům a aktivistkám, kteří zažili nějaké trauma na velkých demonstracích, jež byly hodně tvrdě potlačeny policií. Zážitky z těchto akcí jim zabraňovaly nejenom se účastnit dalších aktivit v hnutí, ale taky fungovat v běžném životě. Takže hnutí téma péče berou za své, možná doposud minoritně, ale je to pořád otevřená a záleží na tom, jakým způsobem se toto téma bude dál uchopovat.

Lucia Uvažuju nad tím, jestli i starší generace aktivistů tohle nezažívaly stejně, jen se o tom tolik nemluvalo. Ulex vznikl právě proto, že jeden aktivista z Británie vyhořel, nějakou dobu byl mimo scénu a potom založil centrum, které reagovalo na zkušenost mnoha lidí v podobných situacích. Myslím, že téma vyhoření bylo v aktivismu nějak přítomné vždy, ale až teď se v Česku dostává do hlavního proudu, až bych řekla, že povědomí o potřebě (sebe)péče se stává součástí základní výbavy aktivistů a aktivistek. Moje první kontakty s tématem (ne) péče v tomto kontextu byly, když jsem spolupracovala s jednou aktivistickou organizací. V té organizaci pracovali lidé hlavně na (často poměrně krátkodobých) projektech. To znamenalo, že se neustále ocitali v koloběhu psaní projektů, které sice vyšly, ale kvůli neustálé hrozbě výpadku příjmu se už psaly další, takže práce bylo téměř vždy dvojnásobně. Často s tím souvisel i další koloběh – vyhořívání, částečného zregenerování a dalšího vyhořívání. Ty cykly byly podobné, ale způsoby vypořádávání se s tímto tématem byly spíš individuální – neřešily to jako společnou, systémovou věc, na jejíž řešení existují nástroje, které mohou být jiné než individuální forma terapie nebo individuální forma vyrovnávání se s následky fungování aktivistického prostředí orientovaného na výkon. Jako by byla samozřejmost, že takto to funguje a nedá se s tím nic dělat. Teď je to už jinak, mnohem víc se tematizuje péče o sebe a o vztahy, ale jak říká Kuba, pořád se hledají způsoby, jak na to.

Martin – Já jsem byl kolem roku 2009 hodně aktivní ve skupině, která organizovala demonstrace a happeningy v reakci na vlnu represe a násilí v Íránu po tamních prezidentských volbách. Tam se tématu jako péče nebo starost o vztahy a o sebe sama neřešila. Ani pro mě to tehdy nebylo moc téma. Později jsem se několik roků angažoval v kolektivu, který usiloval o podobný projekt jako Klinika. Tam jsem si všimal toho kolo-běhu, který popisovala Lucka. Hodně tvrdě jsme pracovali na tom, abychom něčeho dosáhli, chtěli jsme efektivně pracovat, jenže při tom všem nezbývalo moc prostoru mluvit o tom, jak nám spolu je, jaké to je takhle se spolu něčemu věnovat. V nějaký moment se začaly vynořovat osobní konflikty do té doby skryté pod povrchem, nebo jsem je začal vnímat. Ale z mého pohledu nebyl prostor, jak se s nimi společně vypořádat. Pak jsem si všimal, že lidi začali odpadávat. Možná jsme prostě bez hlubší reflexe reprodukovali diskurz efektivity a výkonu, který je ale klíčový v systému, vůči němuž jsme se zároveň chtěli vymezit a být v tom paradoxně tak trochu sám. Tak jsem se i já vzdálil. Později jsem si navíc začal uvědomovat, jak tenká je hranice mezi tím, jestli se o sebe staráme, abychom mohli lépe, efektivněji plnit úkoly, anebo se staráme o sebe a o vztahy mezi sebou, abychom spolu mohli lépe fungovat a prefigurovat tak budoucí svět, kde chceme žít. Tohle byla hlavní myšlenka, se kterou jsem přicházel k rozhovorům s Luckou a Kubou a mnoha dalšími o tom, jak tematizovat vzájemnou podporu a péči v rámci sociálních hnutí.

Takže jste jako terapeuti přišli do prostředí, které mělo za cíl fungovat tak, aby prakticky ukazovalo budoucí celospolečenské fungování, ale to reálné každodenní fungování reprodukovalo spíše systém, vůči kterému se chtělo vymezit, než že by ukazovalo reálnou alternativu. Vy jste ale přišli, abyste pomohli toto změnit. Zaujala mě metoda, se kterou ke své práci přistupujete, takzvaný kolaborativně-dialogický přístup.

Martin a Lucka v roce 2011, v době, kdy se začínali angažovat v kolektivu

Martin a Lucka v roce 2011, v době, kdy se začínali angažovat v kolektivu

Co pro každého z vás tento přístup znamená, jak se k němu vztahujete a kde má své kořeny?

Martin a Lucka v roce 2011, v době, kdy se začínali angažovat v kolektivu

Martin – Nejde o jeden ucelený koncept. Kolaborativně-dialogický přístup je spíše zastřešující termín. Pro mě je třeba důležité, že navazuje na poststrukturalistickou analýzu moci, která se odehrává ve vztazích. Námi preferované přístupy tohle reflektují a přenášejí do terapeutického kontextu. Třeba takzvaný neexpertní přístup položil důraz na horizontalizaci a zrovnoprávnění základních rolí – klientské a terapeutické. Jde o vědomé opuštění myšlenky, že lékař nebo terapeut jako expert ví, jak věci mají být, aby se někdo jiný cítil lépe. Naopak se tu tvrdí, že klient nebo klientka má expertizu na svůj život a své vztahy. Terapeuti a terapeutky jsou odborníci na vytváření konverzačního, dialogického prostoru, kde je možné pátrat po nových možnostech porozumění náročné situaci a nacházet zdroje a podporu pro změnu.

Jakub – Myslím, že je potřeba zdůraznit ještě jednu věc. Terapeutické přístupy v minulosti hledaly a nacházely problémy přímo v lidech, se kterými terapeuti a terapeutky spolupracovali. Posun nastal s rodinnou terapií, která přinesla perspektivu, že problémy s duševním zdravím vznikají také, nebo dokonce výhradně ve vztazích. Pozornost se proto posunula od subjektů ke vztahům, ale také k jazyku, který je kolektivním médiem, v němž se domlouváme na významu věcí. Kolaborativní přístup mám spojený ještě s dalším posunem, a to v tom, že problémy se nevytvářejí jen v rámci nukleární rodiny, ale v rámci širších komunit na úrovni socioekonomického systému nebo kultury. Mluvíme tedy o posunu od spíše individualistického pohledu ke vztahovému nebo kolektivistickému, což je z mého pohledu také blíže tomu, jak některá sociální hnutí přemýšlejí o problémech a výzvách dnešní doby.

Lucia – Pro mě osobně je důležitý aspekt tvořivosti. To, že přiznáme, že jako terapeutky nejsme odbornice na problémy našich klientek, dává příležitost ke vzniku úplně nových možností řešení problému, které se utvářejí teprve ve společném dialogu. Jenom tak můžeme překonávat problémy dané strukturálními omezeními, které jsou často samotnou příčinou problému. Jinak se může psychosociální péče snadno stát nástrojem reprodukce těchto problémů. Dá se to chápat i jako navázání na zapatistické heslo „krácíme s otázkami“.

Lucia a Martin v roce 2011, v době, kdy se začínali angažovat v kolektivu

Martin – Pro mě tohle taky znamená vstoupit do prostoru nejistoty, což může být nepohodlné, ale je to důležité. Je potřeba vykračovat ze zaběhaných způsobů přemýšlení a osvědčených postupů. Dovolit si nevědět, co bude výsledkem dialogického procesu. Nevědění, nejistota a zacházení s nimi, to jsou důležité teoretické i praktické pilíře kolaborativně-dialogického přístupu. Naše dovednost by měla spočívat v tom, že takovou nejistotu dokážeme ustát a umožníme to i těm, s kým se setkáváme.

Lucia – Zajímavé je to v porovnání právě s neoliberálním prostředím, kde jsou naopak určující kontrola, výsledky a tlak na výsledky. V rámci kolaborativně-dialogického bytí a uvažování si předem nedefinujeme funkční nástroj. Vytváříme prostředí, které umožní vzniknout takzvaně generativnímu dialogu. Já osobně čerpám ještě z narativní terapie, která explicitně navazuje na Michela Foucaulta. Využívá koncepty opresivních diskurzů a dominantních příběhů, které slouží ke zviditelnění těch částí problému, jež jsou zakotveny v sociální struktuře, což umožňuje jiný náhled, než kdyby celá váha řešení a tlak na změnu byly na jednotlivci. Takový náhled dovoluje vidět třeba i místa, kde by byla užitečná kolektivní reakce. Tato perspektiva je velice prospěšná, ale považuju za důležité přistupovat k ní z kolaborativně-dialogické pozice, tedy ne z pozice vědoucí terapeutky, která rozplétá problematické příběhy, ale z pozice společného zkoumání, kdy můžu nabídnout určitý úhel pohledu. Takto lze v terapeutickém vztahu prefigurovat nehierarchii, tedy zplošťovat mocenskou pozici terapeutky a zmocňovat klientku ke svému vlastnímu rozhodování.

Martin – Na druhé straně i když je náš přístup reflexivní, tak to samo o sobě neznamená, že bychom se měli úplně vymanit z pozice odborníků a odbornic. Člověk vyhledá odbornou pomoc, protože se třeba cítí hodně špatně, a samozřejmě obvykle nepřemýšlí nad tím, jaké mocenské a politické souvislosti taková pomoc má. My když pak prostě děláme svou práci v poradenství nebo terapii, můžeme tyhle souvislosti taky ztratit ze zřetele, protože v práci reprezentujeme komplex psychologických a terapeutických služeb, který sám o sobě nemá zájem být nějak sebereflexivní. Je totiž v jistém smyslu nástrojem neoliberálního způsobu vládnutí. Pomáhá lidem přežít mnohdy sotva žitelný svět, a ještě ho považovat za normální. V takovém uspořádání může být sice terapie pro jednotlivce nápomocná, ale vytrácí se z ní potenciál pro širší společenskou změnu. Pro mě je tohle velké téma. Myslím, že není možné vytvářet jenom medikalizovaný, psychologizovaný, terapeutizovaný svět a vztahy, které jsou tímto způsobem strukturované, ale je třeba snažit se tohle obejít a jít dál. Vytvářet pečující vztahy, kde odbornost nehraje žádnou nebo minimální roli. Ty ale zároveň mohou být informované nějakým třeba psychologickým věděním. To už je ale nejistá půda.

Lucia – Kontext probouzejícího se zájmu sociálních hnutí o péči tomu dává ještě další vrstvu. Péče může být formalizovaná, ale ne pro všechny a za všech situací. Když se bavíme s lidmi o tom, co pro ně péče vlastně znamená, narážíme často na neschopnost představit si, co může péče znamenat za hranicemi existujícího uspořádání, mimo péči o duševní zdraví a mimo soukromé terapie. Zajímavě se s tím vypořádává právě Ulex. Ten se snaží klást otázky, na jakých úrovních můžeme péči dělat kolektivně různými formami. Třeba společným nastavením organizačních procesů tak, aby aspekty péče zahrnovaly už z podstaty svého fungování, nebo se sami budeme vzdělávat a poskytovat péči neformálně, anebo se rozhodneme, že už opravdu sáhneme po nějaké formalizované péči, jako je psychoterapie. Určitě je důležité psychoterapii z psychosociální péče úplně nevyškrtávat, ale také si představovat jiné způsoby, jak se podporovat.

Na jaké problémy nebo dilemata tedy konkrétně narážíte, když s tímto přístupem pracujete v sociálních hnutích? Lze například úplně smazat odbornost? Neztratíme tím přece jenom něco důležitého?

Jakub – Myslím, že nejde o úplně smazání odbornosti, ale o způsob, jak s ní zacházet a jak ji nabízet v procesu spolupráce. Neznamená to, že nemůžu mít nějaké know-how. Jen ho nabízím, bez nějakého předepisování, nabízím ho jako jednu z možností. V procesu spolupráce jde o to, jak odborný hlas nezvýznamňovat do té míry, že umlčuje ty ostatní.

Martin – Jo, a já si často kladu otázku, jak tohle dělat, nenechat převládnout odborný hlas. Přejde mi to složité, když se pohybujeme mezi prostory s tak odlišnou definicí pozic. Fungujeme v odborných kruzích, které nás předurčují k určitým druhům jednání a přemýšlení. Potom vstupujeme do aktivistického prostředí a používáme tytéž principy a snažíme se sem vnést nebo otevřít s jejich pomocí nějakou reflexi, dovednost, repertoáry jednání. Jenže už jen příslušnost k odbornému poli sem může nepozorovaně vnést autoritu, která pak dává neadekvátně větší váhu tomu, co přinášíme. Co s tím… Součástí dialogické práce je, že jsem v dané situaci se vším, co tam je, ale taky se všemi kontexty, kterých jsem součástí, a možná je do té situace přináším a jsem otevřený je reflektovat. Spolu s těmi lidmi, se kterými tam jsem. Můžu tedy reflektovat i tuhle těžkost, kterou mám. Akorát se to zřejmě musí dít pokaždé znovu a znovu.

Lucia – Tady právě při naší práci začínáme hodně narážet na kontrast mezi terapeutickým a praktickým elementem. Na jedné straně se můžeme bavit o tlaku na výsledek, který není toxický, nýbrž funkční, a na druhé straně je onen dialog, pluralita a vlastně ta v podstatě nekonečná možnost stále generovat nové významy a diskuse, což je ale zase v rozporu s reálným světem, ve kterém žijeme, a s časoprostorovými omezeními. Ve mně se tohle pořád bije, když jsem v takových situacích. Kde udělat tu čáru a říct, tohle už řešit nebudeme, musíme se posunout dál? Co už odříznout? A co ještě nechat běžet? Nemám na to úplně definitivní odpověď.

Jakub – Já myslím, že definitivní odpovědi se v dialogu hledají těžko a spíše jde o spirálu, kde jsou odpovědi po opsání nějaké zkušenosti vždy znova otevřeny upřesnění. Nicméně k tomu rozporu mezi péčí, generováním nových významů a tlakem na konkrétní výsledek a produktivitu – z mého pohledu jde do jisté míry o problém rozdílných potřeb, které se někdy nedají jednoduše pokrýt v jednom momentu zároveň, ale jsou stejně legitimní a mají mít svůj prostor. Místo toho se někdy setkáváme s tím, že jde o střet zájmů, které pak vedou třeba také ke konfliktům mezi konkrétními lidmi v kolektivech hnutí. Samotné konflikty přitom nejsou špatně, jde o pokus dostat se k meritů věci, problém je z mého pohledu v tom, že konflikty zamrzají do podoby odlišného pojetí aktivismu a následného štěpení na malé skupiny, které se mohou utvrzovat ve svém pohledu. Dialogická praxe podle mě přispívá ke kultivaci takových zamrzlých konfliktů a k naději, že je lze zvládat, aniž by muselo docházet k trvalému potlačení určitých potřeb nebo ke štěpení.

Často se toto dilema popisuje jako střet „rychlého času“, nutnosti rozhodovat a jednat s „pomalým časem“ horizontálních procesů dialogu, slyšení všech hlasů, péče, reflexe a podobně…

Lucia a Martin v roce 2011, v době, kdy se začínali angažovat v kolektivu

Lucia – Ano, myslím, že to je hodně výstižné. Všichni by samozřejmě chtěli, aby organizační procesy byly jak pečující, tak funkční, čehož je samozřejmě složité dosáhnout. Existují ale nástroje, které pomáhají se k určité rovnováze přiblížovat. Například pro lepší orientaci a vizualizaci se používá trojúhelník, jehož tři vrcholy tvoří úkol, proces a vztahy. Všechny vrcholy trojúhelníku jsou stejně důležité a hnutí (nebo jakákoli jiná organizace) neustále balancuje mezi nimi. Všichni nosí v hlavě, že úkol je důležitý, ale není více ani méně důležitý než proces a cesta, kterou se k vyřešení úkolu dostaneme (jako je třeba nehierarchie, dobré vstupy, které jsou nutné k vyřešení úkolu), a potom taky vztahy. Představa, že všechny tyto tři složky jsou na stejné úrovni, je nějaké obecné vodítko. Ideálem by samozřejmě bylo pohybovat se ve středu trojúhelníku. Zároveň ale může takový trojúhelník sloužit jako nástroj reflexe – jak to máme teď – kam se blížíme a kterým směrem bychom měli naši organizaci posunout.

Jakub – Jak už jsem psal výše, střet nejde z mého pohledu vyrušit, ale dá se kultivovat, reflektovat a neustále lze hledat, co je v současnou chvíli nejvíce potřeba a pro koho. Třeba i konkrétními nástroji a technikami reflexe, na které naráží Lucia.

Text: Petra Hlaváčková

Petra Hlaváčková (*1981) je historička umění, publicistka a kurátorka se zájmem o feministickou kritiku a interpretaci současných i historických společenských jevů, kánonu dějin architektury a o citlivé městské plánování. Žije v Brně se svým partnerem a dvěma dětmi. Spoluzakládala 4AM Fórum pro architekturu a média. Je také spoluautorkou dokumentárního filmu *Když máš práci, máš všechno* (2016) a editorkou knih *Off Season* (2017) a *Architektúra starostlivosti* (2019). Působila jako redaktorka kulturního čtrnáctideníku *A2* a časopisu *ERA21*, publikuje v týdeníku *Kapitál*, *A2* nebo *Art & Antiques*. V současné době působí v Praze jako doktorandka na UMPRUM, kde se zabývá feministickými přístupy v architektuře a každodenností žen během socialismu.

Někdo udělat

mimo domov

auto
balení a vybalování (cestovní)
balení a vybalování (domácí)
body, slevy a kupony
charita, dobré skutky (dospěí)
doprava dětí
doučování
elektronika a IT
kulturní vyžití v obci
mimoškolní aktivity (nesportovní)
mimoškolní aktivity (sportovní)
oslavý narozenin (cizí dětí)
prázdniny (letní)
prázdniny (mimo léto)
první pomoc, bezpečnost a krizové události
schůzky s přáteli
školní formuláře a potvrzení
vedení rodinného kalendáře
víkendové plány (rodinné)
vrácení nevhodného zboží
výběr peněz a placení účtů
výlety

péče

antikoncepce
domácí úkoly, referáty a věci do školy
domácí zvířata
domácí média (děti)
kamarádi a sociální média (děti)
komunikace s učiteli
koupání a hygiena (děti)
krása a oblečení (její)
oblečení a doplňky (děti)
péče o tělo a oblečení (jeho)
pojištění majetku a životní pojištění
práce pro školu
přebalování a učení na nočník
ranní vypravování
rodiče (její i jeho)
školní přestupy
uspávání dětí
zdraví (děti)
zdravotní pojištění
zubař
zvláštní potřeby a duševní zdraví (děti)

kouzlo

dárky (důležití lidé)
dárky (rodina)
děkovné kartičky
disciplína a čas strávený s elektronikou
duchovní život a náboženské aktivity
hlídání
hodnoty a dobré skutky (děti)
hraní a zábava
kouzelné bytosti
nelehké dotazy
noční vstávání k dětem
oslavý narozenin (vaše děti)
pomoc s partnerovou prací
přání k svátkům
projevy lásky
romantika
širší rodina
svátky
účast na školních a mimoškolních akcích
učení dovedností

mimořádné události

každodenní komplikace
první rok života dítěte
rekonstrukce v domě
stárnoucí/nemocní rodiče
stěhování
těhotenství a porod
úmrtí v rodině
vážné nemoci

Z jakých úkonů se skládá každodenní péče? Co to vlastně přesně je? A dá se tomu vyhnout?

Sedím v kavárně, mám dvě hodiny času poté, co jsem předala děti partnerovi a sháněla po městě letní kšiltovku a klobouček, jsem unavená po celodenním běhání po hřišti a uspávání v parku a přemýšlím, jak pojmout text o kreativitě a péči. Slíbila jsem ho v nějaké vzácné odpočaté fázi a teď už se několik týdnů snažím s využitím veškeré kreativity poskládat své povinnosti a hlídání dětí tak, abych jej stihla napsat. Jenže energie a čas nejsou nafukovací a dny naší brněnské nukleární rodiny s dvěma malými dětmi jsou nabitě k prasknutí.

Rozhodla jsem se postupovat systematicky a na začátku vyjmenovat činnosti, které péče o rodinu a domácnost neboli neplacená a „neviditelná“ reprodukivní práce, bez níž by neexistovala žádná placená práce produktivní, vlastně zahrnuje. Výše uvedený podrobný seznam činností vytvořila Eve Rodsky, autorka knihy *Fair Play* (do češtiny přeloženo nepochopitelně jako *Supermatky nemusí být šílené*), jako nástroj ke spravedlivějšímu rozdělení prací pro všechny z nás, kdo něco takového už dávno plánujeme. Eve Rodsky navíc předkládá další důležitá fakta:

- každá práce má několik fází: myšlenku, plánování a vykonání – to znamená, dejte si pozor, jestli někdo nevaří z vámi vymyšlených a nakoupených ingrediencí;
- čas všech členů domácnosti je stejně drahocenný;
- některé činnosti (snídaně, odvoz dětí, uspávání) je nutné dělat ihned nebo ve stanoveném čase, jiné se dají dělat v libovolnou dobu (práce na zahradě, starost o auto);
- péči netvoří jen fyzická práce, ale je to také duševní zátěž a emocionální práce.

Tento pořádný energetický balík denně odevzdávají svým blízkým a rodinnému prostředí hlavně ženy (v USA, stejně jako v ČR) – a to i přesto, že jejich děti jsou již dospělé a ony chodí do práce stejně jako jejich partneři. Jsou to většinou ony, kdo z bytu, kde rodina žije, tvoří s nasazením svých duševních a kreativních sil útulný domov a kdo se více stará o každodenní potřeby dětí. Eve Rodsky popisuje v knize svůj zážitek při cestě letadlem, kdy ona sama až do startu řešila množství drobností, telefonátů a organizačních detailů, aby rodina zvládla pár dní bez ní,

a pak během letu fascinovaně pozorovala muže na sedadle přes uličku, který se soustředěně věnoval vždy jedné jediné činnosti (práce na laptopu, film, krátký spánek), zatímco – podle fotky na pozadí – jeho žena doma s dětmi zvládala vše ostatní. Vycházejme z toho, že tato skutečnost je podmíněna kulturně (pokud se ne bavíme o porodu, kojení a péči o dítě během prvního roku života) a v našem postsocialistickém prostředí také vydatně podporována nastavením rodičovského příspěvku a celého systému souvisejícího s péčí o dítě.

Mýtus obětující se matky

Když jsem se já sama ocitla po narození dětí zavalena vši tou externí potřebou neodkladné péče, byl to pro mě šok: ztratila jsem svou nezávislost a oproti svým očekáváním jsem se cítila na všechno sama. Zvlášť bez podpory komunity, hlídání prarodičů, bez dostupné předškolní péče a s nejasnou vyhlídkou do budoucnosti se zdála tato náhlá změna životního stylu nedůstojná a odstřížení téměř od všech dosavadních aktivit nekonečně. Zároveň jsem ale toužila se do péče o dítě ponořit, užívat si ji, být mu na blízku. Nevěděla jsem, jak s touto ambivalencí naložit. Měla jsem pocit, že naše společnost ode mě očekává příliš a že systém péče o dítě, ve které jeden rodič zajišťuje rodinu a druhý dlouhá léta pečuje, nakonec povede k oboustranné frustraci. A že k jeho nabourání bude potřeba velká dávka naší kreativity a energie.

Francouzská filozofka Julia Kristeva ve stále aktuální esejí *Stabat mater* rozebírá masochistický aspekt mateřství přítomný v západním křesťanském světě a vysvětluje, jak byl konstruován dnes převládající model obětavé a počestné matky skrze předobraz Panny Marie. Tento normativní model vznikl za přispění církevních dogmat a za velkého intelektuálního úsilí církevních mužských autorit, které hledaly způsob, jak odebrat moc ženám v křesťanské církvi. S velkou kreativitou pak musely řešit takové logické problémy, jako bylo Mariino celoživotní panenství (i po porodu). Některé pofiderní konstrukce stojí dokonce podle Kristevy na základech nepřesného překladu semitského termínu označujícího společenský statut neprovdané ženy řeckým výrazem *parthenos*, který označuje panenství.

V naší euroamerické křesťanské kultuře tedy pevně vládnuo ideály takového mateřství, jež jsou pro většinu žen nedosažitelné, zároveň jsou ale hluboce internalizované. Revoluční matka nebo rozněvaná matka, destruktivní síla indické bohyně Káli – pro ně v mýtu obětující se matky nikdy nebylo místo. Přitom jak samy matky ví – i tyto pocity a postoje jsou a vždycky byly nedílnou součástí zkušenosti

mateřství. Jeví se jako velmi užitečné k tomu, aby si matky udržely svoji identitu, hranice i zdravý rozum. Zároveň však mohou – na pozadí mýtu Panny Marie – vzbuzovat nemalý vnitřní rozpor.

Politiky péče

Rozporuplně se jeví i skutečnosti spojené s národními politikami péče – s různou délkou rodičovského volna (0–4 roky) a vyší rodičovského příspěvku. O tom, že jde o společensko-politicky konstruovaná rozhodnutí, vypovídá i složitá historie současného českého modelu dlouhé rodičovské dovolené. Její geneze začíná nástupem komunismu v roce 1948 a s ním spojené nové rodinné politiky, která zrovnoprávnila ženy a muže a zrušila status mužské hlavy rodiny, která rozhoduje o ženině životě. Postupně byl legalizován potrat (1956) a zjednodušen rozvod. Zavedení pracovní povinnosti s jistým zpožděním následovalo zavedení mateřské dovolené, jejíž délka se od šedesátých let postupně s nastupujícím větším důrazem na podporu porodnosti a na roli matky prodlužovala a v roce 1989 činila tři roky, jak píše Barbara Havelková v textu *Feminismus, gender a právo*. Jako nástroj k uvolnění pracovního trhu a snížení nezaměstnanosti pak byl roku 1990 rodičovský příspěvek zvýšen. „Ženy, minulý režim vás vzal rodině, dětem a násilím vás vehnal do práce. My vám budeme po tři roky garantovat rodičovský příspěvek ve výši šedesáti procent průměrného platu ženy v produktivním věku, pokud dítě nebudete dávat do školky a budete o něj pečovat samy,“ říká v knižním rozhovoru *Poslední kovák – první ministr* Petr Miller (bývalý dělník a první ministr práce a sociálních věcí po převratu v roce 1989). Z nabídky se však v ovzduší konzervatismu devadesátých let brzy stala norma a pak jediná realizovatelná možnost, a to i proto, že ubylo jeslí a školek pro děti do tří let.

Pozdní socialismus měl v otázce rodinného života podobně tradicionalistické tendence jako nastupující kapitalismus. (Na rozdíl od počátečních fází státního socialismu s důrazem na ženskou emancipaci, svobodný vztah mezi mužem a ženou založený na lásce a porozumění, s velmi pokrokovým pohledem na sexualitu a ženské tělo, ale také na radikální institucionalizaci péče o dítě.) Otázka druhé směny – tedy vykonávání domácích prací po návratu ze zaměstnání hlavně ženou (s odkazem na její biologickou přirozenost) – se za celou dobu minulého režimu a ani dnes u nás ve veřejné diskusi výrazněji neotevřela. Výše rodičovského příspěvku se od roku 1990 navíc postupně snižovala, a tak je dnes většina žen na rodičovské „dovolené“ závislá i na výdělku partnera bez možnosti jiné volby. A ženy s nižšími výdělky nebo ty výdělečně činné se základní sazbou pojistného ani nemají nárok vybrat si délku rodičovské dovolené a musejí zůstat za almužnu doma minimálně tři roky (nebo se opět spolehnout na partnera a využít k nastavení délky rodičovské jeho výměr denního základu). A ani pokud se ženě podaří nastavit si rodičovský příspěvek třeba na jeden rok, nedosáhne jeho výše ani průměrného platu v ČR. Otázka zní: byly by ženy dobrovolně s dětmi doma po celé tři roky, kdyby se mohly svobodně rozhodnout, nebyly finančně závislé na partnerovi, měly k dispozici důstojnou mzdu za kratší péči, kvalitní školky zadarmo a možnosti zkrácených úvazků, jak je tomu například v Rakousku?

Péče jako hodnota

Vrátíme-li se zpět k otázce intenzity a množství nezbytné péče z počátku tohoto textu, můžeme konstatovat, že neúměrné zatížení žen se děje (nehledě na to, kolik vln feminismu kde proběhlo) i v západním světě. Zvláště pandemie ukázala do očí bijící genderovou nevyváženost v této otázce. A téma péče je také součástí feministické diskuse v rámci současné čtvrté vlny feminismu. Práce v domácnosti je opakovaně identifikována jako reprodukivní, (nespravedlivě) neplacená (například v knize *Feminismus pro 99 %*. *Manifest*). Když jsem se však já sama, znalá těchto teorií, ocitla v jednom kole péče o dítě a domácnost, rozhodně mi nepomohly vyrovnat se s touto situací lépe – dokázala jsem díky nim nespravedlnost lépe identifikovat a o to větší byla moje frustrace z toho, že teď budu několik let vykonávat tak nedůležitou a neuznanou činnost, závislá na výdělku partnera, osoba vytržená ze systému a dosaavadní rutiny.

Co s tím? Jak se dostat mimo převládající diskurz „reproduktivní (údržba, nutnost) – produktivní (hodnota, kreativita)“? Začala jsem cíleně vyhledávat feministické koncepty z jiného kulturního prostředí, které by mi pomohly tento pohled přerámovat a které nabízejí jinou vizi týkající se péče – tedy ne jako něco, čeho se musíme zbavit, abychom se mohli věnovat té pravé „produktivní práci“. Tak

jsem narazila na prvky starých afrických matriarchálních kultur, jež v některých společnostech přetrvávají dodnes. Souvisejí i s širším uvažováním o tom, co je to péče, než jak ji známe my. Například v jazyce joruba (národ Jorubů žije převážně v jihozápadní Nigérii) existuje pojem lya (překládaný zjednodušeně a chybně jako matka), o kterém píše Oyèrónké Oyewùmí v knize *What Gender is Motherhood?* Slovo lya ve skutečnosti označuje sociospirituální koncept, společenskou instituci, která původně nebyla spojena s konkrétním genderem (až do období kolonizace). Autorka označuje lya jako „matripotent principle“. Slovo „matripotency“ podle ní vystihuje spirituální a materiální síly získané z tvůrčí, rozmnožovací role lya. Na základě tohoto chápání, které přesahuje pouhý materiální svět, má matka důležité postavení ve společenství a její péče – porod, kojení, nošení dítěte a starost o životy ostatních – je chápána jako kreativní síla (která není vždy jen laskavá a obětavá, ale může i přísně hrozit a přikazovat). Koncept lya vyzdvihuje emocionální vklad pečujících a duchovní důležitost péče pro celé společenství. Zároveň je lya zdrojem osobní síly a energie potomků, kterou si nesou celý život v sobě a mohou se k ní kdykoliv obrátit.

„Mothering“ je záležitostí všech

Americká spisovatelka s filipínskými kořeny Angela Garbes, autorka knihy *Essential Labor: Mothering as Social Change*, zase poukazuje na to, že péče o děti a domácnost (kterou nazývá „mothering“ s odkazem na proces a aktivitu) s sebou nese velkou společenskou odpovědnost a není možné ji naložit na bedra jediné osobě. Podle ní by měla být chápána komunitně a tato tíha zodpovědnosti by se měla přenést i na ostatní členy a členky širší rodiny, vychovatele/ky a učitele/ky. Zvláště proto, že na ní závisí samotný život. Jako první krok navrhuje zviditelnění této „neviditelné“ práce, stejně jako špatně placené práce chův, a zahájení veřejné diskuse o její ekonomické i společenské hodnotě. Její chápání je hodně vzdálené omezenému pojetí péče jako reproduktivní práce sestávající z nudných každodenních úkonů, které nikdo dělat nechce, ale někdo je udělat musí. Abychom vykročili z těchto notoricky pevných konceptů, v nichž žijeme, nezbývá nám, než o způsobech, jakými může být péče vykonávána a kým, uvažovat spekulativně a kreativně. Protože její význam, povaha a šíře přesahují rutinu každodennosti a týká se nás všech.

Jak dosáhnout takovýchto změn v našich podmínkách a podmínkách měst, kde se velmi těžce budují funkční komunity a vše leží na bedrech přetížených nukleárních rodin (které často tento nápor nevydrží)? Pro začátek bychom mohli začít mluvit nahlas o tom, co všechno péče je – že péče zahrnuje i vytváření emocionálně podpůrného prostředí celé rodiny a komunit, je to uspávání dětí, vymyšlení programu pro společné chvíle, studium přístupů k výchově, neustálá improvizace – od utěšování neklidných miminek po organizování cest, je to psychologická podpora různých členů rodiny, řízení různorodých aspektů domácnosti, vzájemná komunikace a plánování.

Je také potřeba mluvit nahlas o vlastních pocitech přetížení a vyvíjet tlak na politiky a političky, aby otázce péče věnovali více času a energie. Práce zde je dost: změna pojetí rodičovského volna i výše příspěvku tak, aby byl důstojnou odměnou pro pečující ženy i muže, zkvalitnění a posílení sítě předškolní institucionální péče nebo regulace trhu práce tak, aby umožňoval větší různorodost a povahy úvazků. Je také důležité mluvit o tom, že mateřství by nemělo znamenat obětování části sama sebe ve jménu udržení chodu společnosti a pak po letech pracně znovuhledání vlastní identity pomocí seberozvojových webinarů. Že bez podpory komunit a podpůrné infrastruktury hrozí pečujícím osobám vyhoření a nukleárním rodinám rozpad pod tíhou rodičovských povinností.

Některé poporodní duly doporučují rodinám novorozenců vytvořit si poporodní plán, do kterého zahrnou i pomoc od blízkých přátel. Říkají, že v naší společnosti chybí to, co měly mladé rodiny v tradičních širokých rodinách – péči a podporu po dobu šestinedělí i později, aby žena mohla nabrat síly a opět se zapojit do pracovních procesů. Radí tedy napsat seznam malých úkolů – od teplého jídla po procházku se starším dítětem –, které by si přátelé denně rozebrali a pomohli zvládnout toto náročné období. Možná je na čase překonat paradigma nukleární rodiny a zahrnout do našich životů vzájemnou pomoc a síťování i v aspektech, které jsou dosud považovány za posvátné soukromé. Navíc v době, kdy vztahy s prarodiči bývají nefunkční, žijí daleko nebo mají vlastní práci. Pomáhat si a vzájemně si připomínat: nemusíš to vydržet! ☺

Text: Jakub Liška

Rozhovor s Lorou Krasteva o pomalé práci, radikální pohostinnosti a roli umělců a kulturních institucí.

Be-com-ing…

Lora Krasteva vytvořila pro Terén projekt Becoming Czech, který zkoumal národní identitu a pocit sounáležitosti. Lořina rodina pochází z Bulharska, ona sama však vyrůstala v Africe, ve Španělsku a ve Francii. Do Británie se přesunula, když začala studovat politologii a následně latinskoamerická a evropská studia. Sama má několikanásobnou zkušenost s pozicí migrantky a bezdomovkyně. Původním záměrem tohoto rozhovoru bylo kriticky nahlédnout fungování Centra experimentálního divadla z hlediska jeho přístupnosti různým menšinám. Lora však nechtěla vystupovat v roli expertky, která udílí někomu rady, jak má měnit své vlastní fungování. Dohodli jsme se tedy na tom, že v rozhovoru bude vystupovat pouze z pozice umělkyně.

Jak dnes přemýšlíš o své roli umělkyně, nejen v kontextu pandemie a ukrajinské války, ale také v kontextu klimatické krize?

Řekla bych, že jedním z úkolů umělce je reflektovat svět takový, jaký je. Být zrcadlem společnosti. Dalším úkolem je pak nabízet alternativy. To je podle mě důležité dnes, kdy jsme si zvykli vnímat kapitalismus jako něco přirozeného. I když přirozený není. Z pozice umělce-umělkyně je potřeba se ptát, jak můžeme dávat příklady, nabízet alternativy či jen otevírat prostory, abychom mohli společně vystoupit z našich zaběhaných systémů a třeba jen na okamžik žít jinak.

Je docela zajímavé, že jsi řekla „na okamžik“. Podle tebe takový „okamžik“ stačí?

Postupem času jsem se naučila spojovat se s „pouhým okamžikem“. Protože když stále myslíš na to, kolik změn je potřeba a že to, co děláš, nestačí, začne tě to paralyzovat. Mohla bych buď vyhořet, nebo se na umění vykašlat. A šla bych dělat dobrovolnici a rozdávala lidem polívku nebo stavěla útluky pro bezdomovce. Ale já se radši ptám, komu prospěje, když nebudu umělkyní? Komu by prospělo, kdybych umění nechala? Komu by prospěl svět s menším počtem umělců? Lidem, kteří si myslí, že umění je hloupé a zbytečné, a těm, kteří si myslí, že by umění nemělo být politické.

Projekt *Becoming Czech* mi tuto myšlenku připomněl. Potulovala jsem se stanem, který jsme ve studiu CEDu postavili, a říkala jsem si, že jsme nic neudělali, protože se tam nehrálo žádné divadelní představení. A pak jsem si pomyslela: „Počkat! Udělali jsme toho přece tolik! Zprostředkovali jsme lidem zážitek a sblížili je. A přinesli naději.“ Ten projekt trval jen krátce a všichni věděli, že skončí. Ale to neznamená, že by pocit z něj byl neplatný, protože my, naše těla a naše myslí (a možná i duše, pokud v ně někdo věří), si to pamatují a my z té vzpomínky můžeme čerpat. V podstatě si myslím, že pokud dospějeme k přesvědčení, že umění nikdy nezmuže dost, a vzdáme se ho, pak vítězí jiní. A já nechci, aby vyhráli.

Na svém webu máš čtyři zásady, podle nichž se snažíš tvořit: spoluvytváření, pomalá práce, odkaz a zabrat prostor pro vytvoření prostoru. Můžeš popsat, jak se k nim vztahuješ?

Jsou to jak hodnoty, tak i způsoby práce, s nimiž jsem se někdy někde setkala. Případá mi, že adekvátně reagují na stav světa, ve kterém nyní žijeme, a že jsou relevantní pro mě i pro druhé. Pokud by žádný z těchto principů v projektu, na kterém pracuji, nebyl přítomný, pak vím, že to asi není pro mě. A když jsou přítomny všechny, tak jsem opravdu šťastná.

První z nich se nazývá spoluvytváření, což znamená, že je důležitá nikoli práce pro lidi, ale práce s lidmi. Spoluvytváření prosazuje v týmu ducha rovnosti. Uvedu příklad našeho projektu v Terénu. Všichni umělci-umělkyně, které jsme k projektu přizvali, přinesli své originální nápady, ale když jsme pracovali společně, neexistovalo rozdělení mezi mou představou jako kurátorky a jejich představami jako umělců-umělkyně. Zajímavé také bylo, že jsme stejným

způsobem spolupracovali s produkčním týmem Terénu, což se u hostitelských institucí nestává často. Druhým principem je zabrat prostor pro vytvoření prostoru. Ten se zabývá otázkou, jak využít svého privilegia tak, abych vytvořila prostor pro ty, kteří toto privilegium mít nemusí, a abych podpořila ve společnosti jejich hlas. Na této myšlence je celý projekt *Becoming Czech* založený. Mám privilegium shánět peníze a prosazovat koncept tohoto projektu, případně je mým privilegiem možnost vytvářet nějakou novou síť lidí. Prostředky v tomto projektu se pak snažím dát k dispozici umělcům-umělkyním z řad přistěhovalců v zemích, kde působím. V rámci *Becoming Czech* se nám podařilo nejen podpořit umělkyně, které prošly výběrovým řízením, ale také jsme dokázali, i když v menším měřítku, uvolnit peníze na podporu všech ukrajinských, běloruských a ruských umělců, kteří chtěli do projektu vstoupit a třeba poskytnout nějaký text.

Řekla bych, že jedním z úkolů umělce je reflektovat svět takový, jaký je.

V případě *Becoming Czech* se zdá být naplnění tohoto principu poměrně jednoduché. V Terénu jste prostě vytvořili jedinečný přechodný časoprostor. To, že bude *Becoming Czech* obnášet vytvoření prostoru, nás napadlo až v průběhu příprav. Směřovaly k tomu ale velmi jasně

některé naše prvotní rozhovory s umělkyněmi. Chtěli vytvořit prostor, kde se lidé budou cítit bezpečně a kde si budou moct hrát. Ale jak bude vypadat nebo jestli tak skutečně bude fungovat, to jsme nevěděli. Ale i to je součástí hry, ne? Někdy nevíš, co se stane...

Na příkladu projektu *Becoming Czech* diskutujeme o principech tvé práce. Jak tento projekt ale naplnil princip pomalé práce?

Musím říct, že s tímhle principem bojuju nejvíc. Myslím si, že dosáhnout ho v systému, v němž fungujeme, je velmi obtížné. Finanční prostředky na podporu tohoto projektu pokrývají pouze šest měsíců práce, přičemž během tří měsíců musíme realizovat tři projekty. Jde to příliš rychle a trochu nám to láme vaz.

Jak by sis tedy představovala pomalou práci?

Myslím, že pomalá práce je ryze antikapitalistický princip, který se se systémem střetává nejvíc. Pro mě představuje možnost více přemýšlet nad projektem a nad jeho souvislostmi, aniž bych byla pod tlakem produkovat výsledky. Residence *Becoming Czech* tomu tlaku částečně odolávají díky tomu, že naše výstupy nejsou předem dané. Myslím, že bude třeba ještě zjišťovat, co to znamená zvnitřnit si pomalou práci. S tím se právě teď nejvíc potýkám. Jsem prostě zvyklá dělat, dělat, dělat... Což je ale internalizace kapitalismu. Zvnitřňuješ si mentalitu růstu a „inovace“. Takže si někdy racionálně řekneš: „Takhle vypadá pomalá práce“, ale vlastně tak vůbec nepracuješ a nepřemýšlíš. Pomalá práce spočívá v nalezení nové disciplíny, vnitřní disciplíny, kdy na věci nespěcháš a věnuješ jim čas, nechceš vidět výsledky, ale počkáš, až se dostaví. Ať už to znamená cokoli. V průběhu *Becoming Czech* jsem s tímto principem zápasila nejvíc. Jsme v prostoru studia CED a já tam někdy prostě potřebuju chodit v kruhu. Protože nejsem zvyklá nedělat nic. Je těžké jen tak existovat, bez čtení, bez psaní, bez vystupování před lidmi, bez přemýšlení, bez toho, abych se pohybovala v nějaké tabulce... Takže jsem prostě chodila a povídala si s lidmi, a to mi přišlo takové, takové divné...

Jako poslední princip zmiňuješ odkaz. Jak nad ním přemýšlíš, když jsi sama hostující umělkyně v úplně neznámém prostředí?

Stephen Covey v knize *7 návyků skutečně efektivních lidí* říká: „začínat s ohledem na cíl“. To mi přijde velmi důležité. Musíme se vyvarovat takových umělců, kteří jen někam seskočí padákem, něco tam udělají a pak zmizí. „Čau, a teď“ se vypořádají s následky!“ Takže otázka tohoto principu zní, jak přímo

do projektu zabudovat ten ohled na odkaz? Odkaz někdy neznamená „den poté“, ale třeba něco, co se stane za rok nebo za tři roky. Pokud bychom u projektu *Becoming Czech* hledali konkrétní odkaz, lze tak chápat všechny texty, které jsme vytvořili. Ale pro mne je nejzajímavější vytváření sítí a vazeb. Baví mě spojovat lidi, nechat je povídat si spolu a pak sledovat, co se stane. Bez jakéhokoli očekávání můžeme společně pracovat, tvořit, společně si něco představovat a nakousnout některá z témat. A pak si můžeme vyměňovat různé zkušenosti a poznávat jiné kultury a chápání světa. To je pro mne nejdůležitější a nejsilnější část projektu, protože díky tomu se vytvářejí nadnárodní vazby. Je to taková práce proti národním hranicím. Ráda pokračuju tyhle hranice národního státu.

Jak vůbec chápeš téma, který projekt *Becoming Czech* otevírá? Není příliš zaměřený na umělce, kteří už toto téma stejně řeší?

Ze své pozice jsem se snažila předložit průřezové téma, které funguje jako pošťouchnutí. Můj projekt přináší pohled imigrantů, uprchlíků a žadatelů o azyl. Netvrdím, že toto téma je důležitější než jiné, ale říkám, že v místě, kde žiju, je to spojeno s řadou problémů. Zamysleme se společně nad tím, jak se to projevuje ve vaší lokalitě. A pokud vás to zajímá a máte na to kapacitu a chcete si vyměnit nápady nebo si o tom popovídat, jste vítáni. Myslím, že díky tomu tenhle projekt funguje.

Takže jádro tohoto projektu tvoří téma a být profesionálním umělcem je druhotné?

Vždycky se chci věnovat lidem, kteří nemají profesionální vzdělání. Já nemám umělecké vzdělání. Ale dělám umění. Jsem tedy členka komunity, nebo jsem profesionálka? Co znamená být profesionál? Například v Rumunsku jsem vedla workshop s lidmi, kteří měli zkušenosti s divadlem, i s lidmi, kteří nikdy na žádném divadelním workshopu nebyli ani nikdy nevystupovali před publikem. Ti druzí z toho byli nadšení a ptali se mě, kde takových dílen zažijí víc. A já jim řekla, že tu nejsem od toho, abych jim dávala lekce herectví, ale že jsou teď díky tomuhle workshopu napojeni na síť dalších lidí. Někteří z nich mají vzdělání v oblasti scénického umění. Takže by si společně mohli najít cestu, jak v takových workshopech pokračovat.

Chápu, kam míříš. Tvůj proaktivní a podporující postoj se projevuje i ve tvém vztahu k pojmu „bezpečný prostor“ (safe space). Ty se spíše kloníš k termínu „odvážný prostor“ (brave space). Mohla bys popsat, jak si jej ty sama představuješ?

Když jsem v rámci britské charitativní organizace Arts & Homelessness International vytvářela program proměny kulturních institucí směrem k větší otevřenosti lidem bez domova, narazila jsem na termín odvážný prostor. Znamená nestydět se vyzvat lidi,

Být zrcadlem společnosti.

Dalším úkolem je pak nabízet alternativy.

a zodpovědní. A proto se pojdme společně dohodnout, jak se v tomto prostoru budeme pohybovat.

Osobně nejsem na straně lidí, kteří říkají: „Ale kultura by vás měla změnit. Vy byste měli nějak změnit své chování v kulturním prostoru. Jsí v divadle, tak by ses měl chovat slušně.“ Ale vidím za tímto zkulturováním dobrý záměr. Je to jistý způsob, jak daný prostor kultivovat. Jak bys na takový argument reagovala ty?

Tady ve Velké Británii se hodně debatuje o divadelní etiketě a o tom, že je do velké míry třídně podmíněný. Když se podíváš, odkud tahle etiketa pochází, tak je to z doby, kdy si divadlo kooptovaly střední a vyšší třídy, aby se stalo jejich prostorem. Kultura se vždy vyvíjí spolu se společností a kultura vždy bývá také kooptována některými částmi společnosti, že? Takže záleží na účelu té dané kultury a pro jakou část společnosti je vytvářena.

Pro mě je to otázka vynakládání veřejných prostředků. Jsou vynakládány na speciální instituci, která poskytuje nějakou službu. Otázkou je, jaké kulturní instituce by měly být financovány z veřejných peněz.

Ano, když mluvíme o dotovaných organizacích, je argumentace pro otevřenější, spravedlivější typ kultury a způsoby práce snazší, protože jsou to veřejné peníze.

A jaké veřejné divadlo nebo veřejná kulturní instituce je pro tebe relevantní dnes, v ideálním případě?

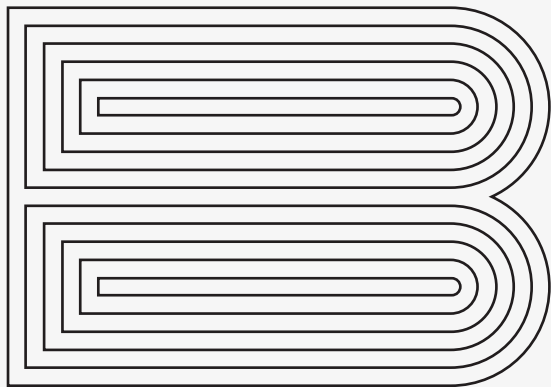
V ideální kulturní instituci zaprvé nepanuje posedlost tím, co děláme, ale jde v ní o péči o to, jak pracujeme. Pokud opravdu chceme být schopni pokračovat v kulturní práci tváří v tvář klimatické katastrofě a dalším nastávajícím krizím, potřebujeme, aby tato naše práce byla udržitelná. Zadržet musí taková instituce vzít v potaz zvyšující se míru privatizace veřejného prostoru. Dnes ubývá míst, kde můžete prostě jen tak být, aniž byste se museli stát zákazníkem-zákaznicí, aniž byste za pobyt v nich museli platit. V kulturní instituci byste měli dostat různé druhy potravy (duchovní, ale i fyzické), aniž byste za ni museli zaplatit. Taková instituce by prostě měla poskytovat místo a čas pro sebe. A co se v těchto institucích bude dělat a vytvářet, to bude, myslím si, dobré. Lidé se zajímají a mají spoustu nápadů. Pokud máte prostor, který umožňuje, aby se v něm mohli všichni zapojit, začnou se dít věci. Když tam vejdete a budete se tam cítit dobře, když tam budete vítáni, když váš ten prostor podpoří, pak tam můžou vzniknout úžasné věci, které si teď ani nedokážeme představit. Vždyť spousta lidí dnes nedělá divadlo, takže ani nemůžeme vědět, jaké divadlo by vytvářeli. ☺

Obsah			
Rozhovor	Péče je práce, která je vidět, až když ji nikdo nedělá	Petra Ezzeddine, Lucie Ferenzová	2
Kurz	Hologram	Cassie Thornton, Lita Wallis	6
Anketa	Čtyři obrazy péče o každodenní chod divadla	Různí	14
Rozhovor	Měli bychom se zaměřovat na zvláštnosti a rozdílnosti	Jeannette Pols	16
Rozhovor	Znevýhodnění jako tvůrčí výzva	Robert Osman	19
Rozhovor	Cíl, cesta i vztahy musí být na stejné úrovni	Lucia Čemová, Jakub Černý, Martin Novák	22
Esej	Někdo to udělat musí	Petra Hlaváčková	26
Rozhovor	Becoming...	Lora Krasteva	29

Vnitřní motto tohoto devátého čísla CEDITu zní „od péče k práci“ a jeho prvotní inspirací byla přednáška Petry Hlaváčkové v Domě kultury a únavy pořádaném HaDivadlem a Terénem. Upozornila v ní na současnou polaritu v celospolečenském pojmání péče, jež je často chápána jako protiklad k práci. K přípravě koncepce čísla jsme pozvali sociální antropoložku Petru Ezzeddine, která nám pomohla zmapovat různé možné podoby péče a která také přinesla vlastní rozhovor s režisérkou Lucií Ferenzovou. Těsně před uzavěrkou čísla se nám podařilo dohodnout rozhovor s přední světovou antropoložkou a etičkou péče Jeannette Pols. Obsah tohoto čísla nahlíží péči kriticky ve vztahu k převládajícímu diskurzu individualistické sebezpeče a snaží se poukázat na společenskou neviditelnost a marginalizaci pečujících. Zároveň v jednotlivých textech ohledáváme tvůrčí, experimentální i společensky transformační potenciál pečujícího přístupu. Cedit 09 autorskými fotografiemi doprovodila Valentýna Janů. Absolventka FAMU a AVU, laureátka Ceny Jindřicha Chalupceckého 2021 a pedagožka na brněnské FaVU se ve své videopráci nebojí využívat formy, které stojí mimo kontext současného umění, jako drag, vogueing nebo muzikál. Svým videoartem „Flower Between Two Fires“ aktuálně reprezentuje Českou republiku při předsednictví Evropské unie v Bruselu.

Zachraňme Bienále Brno!

Save the Brno Biennial!

Save the Brno Biennial!

Zachraňme Bienále Brno!